

Prosjektnotat nr. 3 - 2007

Per Arne Tufte

Husholdningens økonomiske situasjon 2007

SIFO survey

SIFO

© SIFO 2007
Prosjektnotat nr.3 – 2007

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING
Sandakerveien 24 C, Bygg B
Postboks 4682 Nydalen
0405 Oslo
www.sifo.no

Det må ikke kopieres fra denne rapporten i strid med åndsverksloven. Rapporten er lagt ut på internett for lesing på skjerm og utskrift til eget bruk. Enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring utover dette må avtales med SIFO. Utnyttelse i strid med lov eller avtale, medfører erstatningsansvar.

Tittel Husholdningenes økonomiske situasjon 2007	Antall sider 48	Dato 09.10.2007
Forfatter(e) Per Arne Tuft	Prosjektnummer 11-2004-45	Faglig ansvarlig sign.
Sammendrag		
<p>Rapporten belyser hvordan husholdningene finansierer sitt forbruk og i hvilken grad dette påvirker risikoen for å få betalingsproblemer. Innledningsvis gjennomgås de samfunnsøkonomiske rammebetingelsene for norske husholdninger ved inngangen til 2007. Deretter analyseres en del generelle indikatorer på husholdningenes økonomiske situasjon samt indikatorer på kredittfinansiert forbruk i husholdningene. Til slutt rapporteres sammenhenger mellom disse risikofaktorene og omfanget av betalingsproblemer i norske husholdninger.</p> <p>Samlet sett ser den finansielle risikosituasjon i norske husholdninger ut til å være rimelig god. Omfanget av betalingsproblemer i husholdningene synes å være et historisk lavt nivå. Samtidig viser SIFOs tall at enkelte grupper er mer risikoutsatte enn andre. Dette gjelder først og fremst de yngste husholdningene og husholdninger med enslige forsørgere. Selv om situasjonen ikke er alvorlig nå når norsk økonomi er inne i en høykonjunktur, kan det hele snu dramatisk hvis de økonomiske rammebetingelsene for husholdningene endrer seg i negativ retning.</p>		
Summary		
<p>This report explores how Norwegian households finance their consumption and to what extent their financial behaviour influences the risk of serious payment problems. To start with the report describes macroeconomic factors that influence the financial situation of Norwegian households. Next, at the household level, we analyse indicators describing the general financial situation of households and the extent to which households financing their consumption with credit. Finally, we report the relationships between these risk factors and the extent of payment problems.</p> <p>In sum, the analyses seem to indicate that the financial situation of Norwegian households is fairly good. The extent of payment problems is historically low. At the same time the analyses show that certain social groups, particularly younger people and single parents, are more exposed to risk than other groups. Even if the situation, at present is not alarming, due to the Norwegian economic boom, there is a risk of a dramatic aggravation in the case of a recession.</p>		
Stikkord		
forbruksøkonomi, betalingsproblemer, gjeldsproblemer		
Keywords		
household economics, payment problems, debt problems		

Husholdningenes økonomiske situasjon 2007

av

Per Arne Tufte

2007

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING
Postboks 4682 Nydalen, 0405 Oslo

Forord

Dette notatet er basert på SIFO-surveyen 2007, der en del av spørsmålene gjentas over tid. Målsetningen er å få økt innsikt i forbrukernes situasjon, med vekt på hvordan forbrukerne orienterer seg og gjør sine valg i markedene. Respondentene har i år besvart spørsmål knyttet til forbrukerkompetanse, forbrukerøkonomi, betalingsproblemer, politisk forbruk, reklame, barnefamiliers forbruk, klimaproblematikk og telefonsalg. Denne rapporten omhandler husholdningenes økonomiske situasjon, nærmere bestemt deres finansielle risikosituasjon per februar 2007, slik dette kommer til uttrykk i surveyen.

Årets studie er to-delt, der noen temaer blir besvart av to tusen respondenter, mens andre temaer besvares av tusen respondenter mellom 18 og 80 år. Innsamlingen ble foretatt i perioden 5. til 16. februar av datainnsamlingsbyrået Norstat. For at resultatene skal være mest mulig landsrepresentative for befolkningen i Norge anno 2007, er materialet vektet/stratifisert etter kjønn, alder og region. Notatet er basert på hurtigstatistikk, og er en enkel dokumentasjon før mer grundige analyser foreligger.

I referansegruppen for SIFO-surveyen sitter Irene Solberg (Forbrukerrådet), Lars Sørgård (Konkurransetilsynet), Bjørn Erik Thon (Forbrukerombudet), Ole-Erik Yrvin (Barne- og likestillingsdepartementet), Ragnhild Brusdal (SIFO), Randi Lavik (SIFO), Christian Poppe (SIFO) og Lisbet Berg (SIFO). Referansegruppen er ikke ansvarlig for innholdet i notatet.

Oslo, 9. oktober 2007

Statens institutt for forbruksforskning

Innhold

Forord.....	5
Innhold	7
Oppsummering.....	9
1 Innledning	13
1.1 Oppbygning av rapporten.....	13
1.2 Husholdningenes økonomiske rammebetingelser.....	14
1.3 Metode	17
2 Generelle trekk ved husholdningens økonomi.....	19
2.1 Reduksjon i husholdets inntekt	19
2.2 Økning i husholdets utgifter.....	20
2.3 Sparing	21
2.4 Ekstraordinære avdrag på lån.....	21
2.5 Nye lån	22
3 Kredittfinansiert forbruk	25
3.1 Ordinære forbrukslån	25
3.2 Kredittkort.....	26
3.3 Kun betalt deler av kredittkortregningen	27
3.4 Flexilån	29
4 Tilbakevendende betalingsproblemer	33
4.1 Omfanget av betalingsproblemer	33
4.2 Problemregninger.....	34
4.3 Hva virker inn på betalingsproblemer?.....	36
4.4 Multivariat analyse.....	42
5 Konklusjon.....	45
Litteratur.....	47

Oppsummering

Denne rapporten belyser den finansielle risikosituasjonen for norske husholdninger. Hensikten er å analysere hvordan husholdningene finansierer sitt forbruk og i hvilken grad dette påvirker risikoen for å få betalingsproblemer.

I denne rapporten har vi for det første sett på de *samfunnsøkonomiske rammebetingelsene* for norske husholdninger ved inngangen til 2007. Dette er basert på Kredittilsynets boliglånsundersøkelser og tilstandsrapporter for finansmarkedet i 2006 samt Norges Banks rapporter om finansiell stabilitet.

Norsk økonomi er fortsatt inne i en langvarig konjunkturoppgang med høy produksjonsvekst, etterspørselsvekst både innenlands og fra utlandet, vekst i arbeidsstyrken og nedgang i den registrerte arbeidsledigheten. Prisveksten er klart lavere enn lønnsveksten, noe som gir høy vekst i realinntektene. Kombinert med lav arbeidsledighet og høy lønnsvekst har også rentenivået vært lavt de siste årene. På grunn av innstramminger i pengepolitikken har imidlertid bankenes gjennomsnittlige utlånsrente økt noe de siste årene.

Til tross for renteoppgang har ikke husholdningenes låneiver blitt dempet. Husholdningenes gjeld har økt sterkt siden 2000, og veksten i april 2007 var 11,9 prosent. Drivkreftene bak denne utviklingen har vært økte inntekter, fortsatt lav rente og økte boligpriser. På grunn av dette øker også husholdningenes gjeldbelastning og rentebelastning. Samlet sett vurderes likevel norske husholdningers finansielle stilling som god. Husholdningene har samlet sett fire ganger så stor formue som de har i gjeld. For enkelte husholdninger kan imidlertid den økonomiske stillingen være kritisk.

Lån med *pant i bolig* utgjør den klart største delen av husholdningenes gjeldsbyrde. Det er gjeld med pant i bolig som har økt sterkest de siste to årene, mens veksten i andre lån har avtatt betydelig. Denne veksten skyldes i stor grad framveksten av rammelån med pant i bolig. Boligundersøkelsen viser at mange husholdninger, særlig blant de unge, har høy belåningsgrad og har utnyttet eventuelle buffere som løpetid på lånet og avdragsfrihet fullt ut. Noen av disse kan allerede nå ha store økonomiske problemer, mens flertallet av disse husholdningene er svært utsatte for endringer i økonomien, som økt rente, økt arbeidsledighet og fall i boligprisene.

Når det gjelder lånemarkedet for *usikret forbrukskreditt* som kredittkortbaserte utlån og andre forbrukslån uten sikkerhet viser Kredittilsynets oversikter det har vært sterk vekst i utlånsmassen de siste årene.

Samtidig viser statistikken at bankenes og finansieringsselskapenes tap på utlån til husholdningene meget lave og hovedkonklusjonen ut fra analyse av norsk økonomi og husholdningenes økonomi er at den finansielle situasjonen for det store flertallet er meget god.

For det andre har vi basert på SIFOs datamateriale sett på en del *generelle indikatorer på husholdningenes økonomiske situasjon*: om husholdningen har hatt en merkbar økning i kost-

nader eller merkbar reduksjon i inntekt, om de har satt av penger til sparing, nedbetalt ekstra på lån eller tatt opp nye lån.

Analysene viser at:

- 9 prosent oppgir at husholdningen har hatt en merkbar reduksjon i inntekt siste året, omtrent som i 2006. Det kan ikke påvises noen forskjeller mellom aldersgrupper eller husholdstyper.
- 23 prosent oppgir at husholdningen har hatt en merkbar økning i utgifter siste året, omtrent som i 2006. Dette gjelder særlig blant yngre husholdninger (under 30 år) og blant enslige uten barn og par med barn.
- 69 prosent rapporterer at husholdningen har satt av penger til sparing de siste 12 måneder, omtrent som i 2006. Dette gjelder i mindre grad for de yngste og de eldste husholdningene, samt for enslige med eller uten barn.
- 16 prosent har benyttet seg av muligheten til å nedbetale ekstra på lån de siste 12 måneder, omtrent som i 2006. Det gjelder i mindre grad for de eldste og de yngste, samt for par uten barn.
- 26 prosent har tatt opp nye lån de siste 12 måneder, en noe lavere andel enn i 2006. Opptak av nye lån er minst utbredt i den eldste aldersgruppen og mest utbredt blant barnefamilier (eneforsørgere og par med barn).

Resultatene kan tyde på at de yngste husholdningene er noe mer risikoutsatt. Flere i denne gruppen har opplevd utgiftsøkning, færre har satt av til sparing og færre har nedbetalt ekstra på lån sammenliknet med andre aldersgrupper. Enslige uten barn ser også ut til å være en risikoutsatt gruppe. Låneopptak synes å være mest utbredt blant barnefamilier.

For det tredje har vi rettet oppmerksomheten mot *kredittfinansiert forbruk* i husholdningene. Dette gjelder både besittelse av ordinære forbrukslån, bruk av kredittkort og opptak av rammelån med pant i bolig. Analysene viser at:

- 12 prosent oppgir å ha tatt opp forbrukslån i løpet av det foregående året, omtrent som i 2006. Dette er nokså likt fordelt i aldersgruppene, men noe mer utbredt blant 30-39-åringene og noe mindre utbredt blant de eldste. Å ta opp forbrukslån er mindre utbredt blant par uten barn enn i andre husholdningstyper. Dette kan skyldes at det er flere eldre i denne aldersgruppen.
- 41 prosent oppgir at de har foretatt kjøp med bruk av kredittkort, omtrent som i 2006. Dette er mest utbredt i aldersgruppene 30-49 år og parfamilier med barn.
- 9 prosent oppgir at de har brukt kredittkort og at de ikke betalte hele regningen sist de fikk regning fra kredittkortselskapet. Av de som har brukt kredittkort utgjør dette 22 prosent. Det er få aldersforskjeller mellom de som har gjort opp hele regningen og de som kun har betalt deler av den. Derimot er det en større andel blant enslige og enslige forsørgere som ikke har betalt opp hele kredittkortregningen sammenliknet med andre familietyper.
- 9 prosent oppgir at de har rammelån med pant i bolig. Dette er mest utbredt blant dem som er i aldersgruppene 30-49 år og blant par med barn.
- 5 prosent av husholdningene er av den oppfatning at de kommer til å ta opp rammelån i løpet av det kommende året. Dette er spesielt utbredt blant par med barn, hvor en av ti mener at de kommer til å ta opp slike lån.
- 44 prosent av de som har tatt opp rammelån eller som tror de kommer til å gjøre det, oppgir at lånet har gått eller skal gå til en eller annen form for forbruk.

Når det gjelder forbrukslån og kredittkortlån har lite endret seg i forhold til tidligere år. Det er i aldersgruppene 30-49 år at dette er mest utbredt. Det er også verdt å merke seg at det blant kredittkortbrukerne er flere enslige og enslige forsørgere som ikke nedbetaler hele kredittkortregningen.

Det nye er utbredelsen av rammelån med pant i bolig. Siden dette er et forholdsvis nytt låne-tilbud er det verdt å merke seg at hele 9 prosent oppgir å ha rammelån og at 5 prosent kan tenke seg å ta opp slike låne det kommende året. Det er også verdt å merke seg at forholdsvis en stor andel av disse lånene går til forbruksformål. Rammelån er dermed en viktig kilde til å kredittfinansiere forbruk.

For det fjerde belyser rapporten omfanget av *betalingsproblemer* i norske husholdninger og effekten av potensielle faktorer som kan påvirke risikoen for å få slike problemer. SIFO-surveyen viser at 4 prosent av husholdningene oppgir at de av og til eller ofte har opplevd at husholdningen ikke har hatt penger til å betale regninger eller lån ved absolutt siste forfall. Dette er samme nivå som målingene i 2005 og 2006. Dette er et langt lavere nivå enn det som har vært målt i tidligere SIFO-undersøkelser.

Selv om det er sannsynlig at endringene i SIFOs anslag over tilbakevendende betalingsproblemer skyldes endringer i datainnsamlingsmetode og selve indikatoren, viser likevel indikatoren(e) det samme historiske mønsteret som Kredittilsynets boligstatistikk og Norges Banks bankstatistikk. Det er all mulig grunn til å tro at de gode økonomiske tidene i Norge også gir seg utslag i et historisk lavt nivå når det gjelder tilbakevendende betalingsproblemer i husholdningene.

Det er strømgjeld (51 prosent), mobiltelefonregninger (37 prosent), kommunale avgifter (32 prosent) og kredittkort (30) som rangere øverst blant misligholdte regninger. Det må imidlertid legges til at dette ikke nødvendigvis betyr at disse regningene også er de mest «problematiske» for husholdningene å dekke. Hvilke regningstyper som hyppigst blir misligholdt er blant annet avhengig av hva slags utgiftsposter som er mest vanlige i husholdningene, samt hvordan ulike regninger blir prioritert.

Potensielle risikofaktorer for betalingsproblemer er analysert ved hjelp av bivariate og multivariate analyseteknikker. Analysen kan oppsummeres i følgende punkter:

- Den *yngeste aldersgruppen* er langt mer utsatt for betalingsproblemer enn de øvrige aldersgruppene. En av ti husholdninger (11 prosent) under 30 år har hatt betalingsproblemer det siste året.
- *Enslige forsørgere* er langt mer utsatt for betalingsproblemer enn de øvrige aldersgruppene. En av ti (11 prosent) i denne gruppen har hatt betalingsproblemer det siste året. I den multivariate analysen forsvinner forskjellen mellom enslige forsørgere og de andre husholdningstypene. Det skyldes at denne gruppen har lavere inntekt enn de andre.
- Husholdninger som er rammet av *langvarig sykdom* er noe mer utsatt for betalingsproblemer enn andre husholdninger. Her er imidlertid årsaksretningen vanskeligere å avklare. Forskjellen forsvinner også i den multivariate analysen. Dette skyldes at disse husholdningene i noe større grad har forbrukslån enn andre.
- Husholdninger som har hatt merkbar *reduksjon i inntekt* eller merkbar *økning i utgifter* det siste året har større risiko for å ha betalingsproblemer.
- Husholdninger som har *forbrukslån* har større risiko for å ha betalingsproblemer enn husholdninger som ikke har forbrukslån.
- Jo *høyere husholdningsinntekt*, jo mindre er risikoen for å ha betalingsproblemer.

En vesentlig variabel mangler i analysene, nemlig hvor mye gjeld husholdningen samlet sett har.¹ Tidligere analyser viser at dette øker risikoen for å ha betalingsproblemer.

---

¹ Det er imidlertid kontrollert for om husholdningene har henholdsvis forbrukslån og andre typer lån. Mens forbrukslån slår signifikant ut i analysen, gir verken andre typer lån eller kredittkortbaserte lån statistisk signifikante utslag.

Denne analysen supplerer resultatene fra en makroanalyse av faktorer som påvirker problemlån i husholdningene (Berge og Boye 2007). Denne analysen viser at økning i realdisponibel inntekt og økning i realboligprisene reduserer omfanget av problemlån mens økning i arbeidsledighetsraten og realrenten øker omfanget av problemlån.

Samlet sett gir dette inntrykk av at den finansielle risikosituasjon i norske husholdninger er rimelig god. Omfanget av betalingsproblemer i husholdningene synes å være et historisk lavt nivå. Samtidig viser SIFOs tall at enkelte grupper er mer risikoutsatte enn andre. Dette gjelder først og fremst de yngste husholdningene og husholdninger med enslige forsørgere. Selv om situasjonen ikke er alvorlig nå når norsk økonomi er inne i en høykonjunktur, kan det hele snu dramatisk hvis de økonomiske rammebetingelsene for husholdningene endrer seg i negativ retning.

Et annet moment er den sterke veksten i forbrukslån og kredittkortbaserte lån. Veksten i forbrukslån ser foreløpig ikke ut til å ha økt omfanget av betalingsproblemer, men våre analyser viser likevel at det å ha forbrukslån virker sterkt inn på sannsynligheten for å ha betalingsproblemer.

1 Innledning

Denne rapporten belyser den finansielle risikosituasjonen for norske husholdninger. Hensikten er for det første å analysere hvordan husholdningene finansierer sitt forbruk og for det andre i hvilken grad dette påvirker risikoen for å få betalingsproblemer.

Det er i denne forbindelse viktig å skille mellom det tradisjonelle og det moderne kredittmarkedet (Tuft 2005). Tradisjonelle beskrivelser av kredittmarkedet har vektlagt at et låneforhold er en direkte relasjon mellom kreditor og debitor hvor tillit og betalingsmoral er vesentlig forutsetninger for at markedet som helhet skal fungere. Det moderne kredittmarkedet er imidlertid annerledes. Det preges først og fremst av en kvantitativ framvekst av en helt annen type lånerelasjoner, hvor partene ikke kjenner hverandre og svært ofte heller ikke har personlig kontakt. Det er nok å tenke på lån som formidles av profesjonelle finansieringsselskaper, på kredittkortkjøp, på lån som formidles via internett etc. Disse legger gjerne formaliserte kredittverdighetsvurderinger til grunn for. Et viktig trekk er framveksten av lån uten sikkerhet – kausjonist eller pant – som gjør kreditt tilgjengelig i brede lag av befolkningen. Dette kalles ofte for demokratisering av kreditt (Niemi-Kiesiläinen 2003).

Kreditt har positive og negative velferdskonsekvenser. På den positive siden blir penger mer mobile. De kan overføres fra individer med overskuddsressurser til dem som er i underskudd. Kreditt gjør det også mulig for den enkelte å tilpasse livsinntekten til de behov som følger av ulike livsfaser.

Mest framme i debatten har vel kanskje likevel kredittens negative sider vært. Den klassiske framstillingen av kredittkortmarkedet er George Ritzers *Expressing America* (Ritzer 1995). Hovedhypotesen er at kredittkortene fører til overforbruk, gjeldsproblemer, trussel mot personvernet og kulturell ensartethet. Andre legger vekt på hvordan kreditt fjerner husholdningens buffere mot dårlige tider og fører til just-in-time-tilstander i husholdningene (Martin 2002). Atter andre er opptatt av at kreditt forutsetter en form for rasjonalitet som det ikke er grunn til å tro at privatpersoner og husholdninger besitter (Schwartz 2003).

Denne beskrivelsen gjør det ikke vanskelig å knytte det moderne kredittsamfunnet til begrepet om risikosamfunn eller til begrepene om individualisering og refleksiv modernitet (Giddens 1991; Beck 1986). Kreditt gir individene muligheter til å finansiere sine livsprosjekter, men samtidig er baksiden av medaljen at individet som «ansvarlige aktør» må reflektere over konsekvensene og ta ansvaret for sine valg.

1.1 Oppbygning av rapporten

Denne rapporten bygger over samme lest som fjorårets beskrivelse av husholdningenes økonomiske situasjon (Poppe 2006). Hensikten er å gi en situasjonsrapport over ulike potensielle risikofaktorer i husholdningene. Notatet gir en tabellmessig oversikt over risikofaktorer. Mer inngående analyser av enkeltfaktorer gis i egne notater.

I første omgang ser vi på en del *generelle indikatorer på husholdningenes økonomiske situasjon*: om husholdningen har hatt en merkbar økning i kostnader eller merkbar reduksjon i inntekt, om de har satt av penger til sparing, nedbetalt ekstra på lån eller tatt opp nye lån.

Derneft rettes oppmerksomheten mot *kredittfinansiert forbruk* i husholdningene. Dette gjelder både besittelse av ordinære forbrukslån og bruk av kredittkort. Vedrørende kredittkort er det spesielt interessant å se på om forbrukerne nedbetaler hele kredittkortgjelden ved forfall eller nedbetaler den i avdrag. Nytt for året er at vi også ser på utbredelsen av rammelån med pant i bolig.

SIFO har i over tjue år målt omfanget av *betalingsproblemer* i norske husholdninger. Kapittel fire i denne rapporten er viet analyser av denne indikatoren. Hovedhensikten er å undersøke potensielle sammenhenger mellom tilbakevendende betalingsproblemer og andre risikofaktorer som er rapportert i dette notatet.

Før vi går inn på enkeltrapper, ser vi nærmere på det økonomiske bakteppet, nærmere bestemt en oppsummering av den generelle økonomiske situasjonen for norske husholdninger ved begynnelsen av 2007. Framstillingen bygger i hovedsak på Kredittilsynets tilstandsrapport for finansmarkedet i 2006, Kredittilsynets boliglånsundersøkelse og Norges Banks rapport om finansiell stabilitet nr. 1/2007.

1.2 Husholdningenes økonomiske rammebetingelser

I 2005 ble analysene av indikatoren for betalingsproblemer lansert under tittelen «Husholdningenes betalingsproblemer i oppgangstider». Denne tittelen er ikke mindre aktuell i dag. Norsk økonomi er fortsatt inne i en langvarig konjunkturoppgang med høy produktionsvekst, etterspørselsvekst både innenlands og fra utlandet, vekst i arbeidsstyrken og nedgang i den registrerte arbeidsledigheten. Arbeidsledighetsraten var 2,7 prosent ved utgangen av første kvartal, det laveste nivået på 20 år (Økonomiske analyser 1/2007). Nominell lønnsvekst var på over 5 prosent i 2006 og ser ut til å være økende. Prisveksten var på 2,3 prosent i 2006, men ser ut til å være svakt stigende. Dette er imidlertid klart lavere enn lønnsveksten, noe som gir høy vekst i realinntektene.

Kombinert med lav arbeidsledighet og høy lønnsvekst har også rentenivået vært lavt de siste årene. Gjennomsnittlig utlånsrente for banker var 3,9 prosent i 2005 og 4,3 prosent i 2006. På grunn av presset i norsk økonomi har pengepolitikken gradvis blitt strammere ved at Norges Bank har økt styringsrenten. Dette har bidratt til økt utlånsrente i bankene. Ved utgangen av første kvartal 2007 var bankenes gjennomsnittlige utlånsrente økt til 5,3 prosent.

Et økende rentenivå fører isolert til reduksjon i utlån til husholdningene. Denne effekten motvirkes imidlertid av den sterke inntektsveksten. Foreløpig er det likevel ingen tegn på at utlånene til husholdningene har gått ned, tvert i mot. En gjennomgang av måltall for husholdningenes finansielle situasjon viser det.

Samlet sett vurderer økonomene i Norges Bank norske husholdningers finansielle stilling som god. Husholdningene besitter finansielle eiendeler og boligformue til noe over 6 000 milliarder kroner, nesten fire ganger mer enn det de samlet har i lån (Finansiell stabilitet 1/2007). Husholdningenes gjeld har økt sterkt siden 2000, og veksten i april 2007 var 11,9 prosent. Drivkreftene bak denne utviklingen har vært økte inntekter, lav rente og økte boligpriser.

Som følge av at veksten i utlån er betydelig sterkere enn inntektsveksten øker også husholdningenes *gjeldsbelastning*, det vil si gjeldens andel av disponibel inntekt. Denne er ved ut-

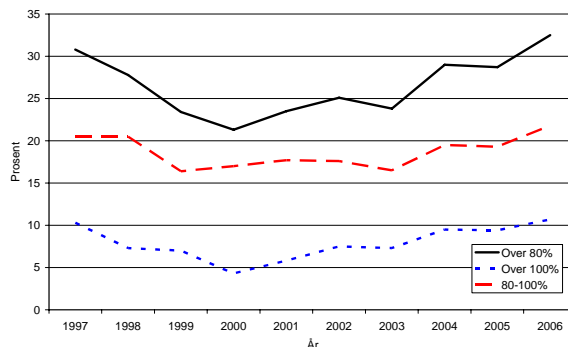

gangangen av 2006 estimert til å være over 200 prosent, det vil si at husholdninger med gjeld i gjennomsnitt har mer enn dobbelt så mye som inntekten i gjeld. Dette er høyere enn det historiske toppnivået i fjerde kvartal 1988, rett før gjelds- og boligkrisen rammet mange norske husholdninger. I takt med gjeldsbelastningen øker *rentebelastningen*, det vil si renteutgifter etter skatt i prosent av disponibel inntekt. Økningen i rentenivået vil forsterke veksten i rentebelastningen. Denne anslås til å være rundt 5 prosent i 2006. Dette er betydelig lavere enn rentebelastningen i 1988 og 1989, som var 10-11 prosent.

Lån med *pant i bolig* utgjør den klart største delen av husholdningenes gjeldsbyrde. Det er gjeld med pant i bolig som målt i kroner har økt sterkest de siste to årene, mens veksten i andre lån har avtatt betydelig. 78 prosent av det totale lånevolumet utgjøres nå av lån med pant i bolig. Antakelig kan mye av veksten i lån med pant i bolig tilskrives framveksten av rammelån som vi kommer tilbake til i kapittel tre.

Kredittilsynets boliglånsundersøkelse ser på ordinære boliglån og inkluderer ikke rammelån. Undersøkelsen viser at noe over halvparten (53 prosent) av disse lånene i 2006 gikk til *refinansiering*. Hver sjette refinansiering innebar refinansiering av lån hos annen långiver. Drøyt en tredjedel (37 prosent) av samtlige lån gikk til kjøp av *bolig/nybygg*. I gjennomsnitt utgjorde utlånsbeløpet for de sistnevnte lånene noe over 70 prosent av boligens verdi.

Belåningsgrad forteller noe om risikoutsattheten for de husholdningene som låner. Jo høyere belåningsgrad jo større er risikoen for at husholdningen kan sitte med utilstrekkelig sikkerhet for lånet i tilfelle fall i boligprisene. Figuren viser utviklingen av andelen lån med 80 prosent eller høyere belåningsgrad.

Figur 1-1: Andelen lån med 80 prosent eller høyere belåningsgrad. Kilde. Kredittilsynets boliglånsstatistikk 1997-2006.

Vi ser at andelen med høy belåningsgrad har økt fra 21 prosent i 2000 til 32 prosent i 2006. Nivået er dermed på linje med nivået i 1997. Dersom vi ser på lånebeløp i stedet for antall lån utgjør belåningsgraden 42 prosent, det høyeste nivået som noen gang er registrert i Kredittilsynets boliglånsstatistikk.

Omtrent ett av ti lån har en belåningsgrad på over 100 prosent, det vil si at låneverdien overstiger boligens verdigrunnlag. Svært mange av disse (40 prosent) har ikke tilstrekkelig tilleggsikkerhet til å gi 100 prosent totalsikkerhet for lånet. Blant dem som låner til kjøp av ny bolig/nybygg er det 66 prosent som har 80 prosent belåningsgrad eller høyere og hele 3 av 10 lån som låner mer enn boligens verdigrunnlag.

Siden yngre lånetakere har lavere egenkapital enn andre, er det spesielt i disse aldersgruppene vi finner høy belåningsgrad. Blant personer under 35 år som lånte til bolig var det 77 prosent som lånte 80 prosent av verdigrunnlaget eller mer. 37 prosent lånte mer enn verdigrunnlaget.

Ut fra dette er det rimelig å konkludere at det blant personer som låner til kjøp av bolig eller nybygg er forholdsvis mange som sitter med så høy belåningsgrad at de er utsatt for risiko. Dette gjelder da spesielt i de yngste aldersgruppene. Det er da viktig at husholdningene ikke i tillegg har tatt ut andre buffere, slik som muligheten for å øke løpetiden på lånet og muligheten for avdragsfrihet.

Boligundersøkelsen gir noe grunn til bekymring på dette området. *Gjennomsnittlig løpetid* på lån har økt markert de siste årene. For lån med over 100 prosent belåningsgrad har gjennomsnittlig løpetid steget fra 20 år i 2001 til 23 år i 2006. For lån mellom 80 og 100 prosent belåningsgrad har gjennomsnittlig løpetid steget fra i overkant av 18 år i 2001 til tett oppunder 22 år i 2006.

Andelen lån med *avdragsfrihet* har også steget merkbart fra hvert åttende lån i 2005-undersøkelsen til hvert sjettede lån i 2006-undersøkelsen. Avdragsfrihet er mest utbredt for de yngste og de eldste låntakerne. Omtrent hver fjerde av låntaker under 25 år hadde avdragsfritt lån. I aldersgruppen over 67 år er den tilsvarende andelen nesten 30 prosent.

Lån med *fast rente* vil på lang sikt normalt være dyrere enn lån med løpende renter. Den ekstra kostnaden kan betraktes som prisen lånekunden må betale for å forsikre seg mot høye renter. For økonomisk utsatte husholdninger har en av den grunn ofte anbefalt fastrentelån. De siste par årene har imidlertid få lånekunder bedt om lån med fastrenteavtale. Boliglånsundersøkelsen viser at kun 0,8 prosent av de nye lånene hadde fastrenteavtaler sammenliknet med 13 prosent i henholdsvis 1999 og 2003. Andelen fastrentelån i norske banker og kredittforetak, inkludert statsbankene, var nede i 5,5 prosent ved utgangen av 2006 mot 12 prosent i 2004.

Så langt har vi konsentrert oss om lån med pant i bolig som tross alt utgjør hovedtyngden av gjeldsbyrden i norske husholdninger. At lånet har pant i boligen er imidlertid ikke ensbetydende med at selve låneformålet er bolig. Som nevnt gikk 10 prosent av disse lånene til andre låneformål. Dette vil antakelig i stor grad være lån til bil og andre forbruksformål.

I tillegg eksisterer det naturligvis et stort lånemarked for usikret forbrukskreditt som kredittkortbaserte utlån og andre forbrukslån uten sikkerhet. Kredittilsynet foretar også en kartlegging av markedet for slike usikrede lån ved å hente inn opplysninger fra et utvalg finansieringsselskaper og banker med forbrukslån som del av virksomheten. Totalt oppga disse selskapene en beholdning av forbrukslån på 31,1 milliarder kroner ved utgangen av 2006. Det har vært sterk vekst i utlånsmassen de siste årene, 15,1 prosent i 2005 og 15,9 prosent i 2006.

Ser vi tapssiden finner vi at det i 2006 ble misligholdt usikrede forbrukslån for 911 millioner, det vil si 2,9 prosent av lånemassen.² Dette er den laveste misligholdsandelen som er registrert på 2000-tallet. Bokførte tap i 2006 var 255 millioner. Dette utgjør 0,8 prosent av utlånsmassen og er også det laveste nivået på 2000-tallet.

Som oppsummering viser statistikken at bankenes og finansieringsselskapenes tap på utlån til husholdningene er meget lave, og hovedkonklusjonen ut fra analyse av norsk økonomi og husholdningenes økonomi er at den finansielle situasjonen for det store flertallet er meget god. Imidlertid viser også tallene at mange husholdninger, særlig blant de unge, har høy belåningsgrad og har utnyttet eventuelle buffere som løpetid på lånet og avdragsfrihet fullt ut. Noen av disse kan allerede nå ha store økonomiske problemer, mens flertallet av disse husholdningene er svært utsatte for endringer i økonomien, som økt rente, økt arbeidsledighet og fall i boligprisene. Følsomhetsberegninger foretatt av Kredittilsynet og SSB viser at en renteøkning på 2 prosentpoeng i 2008 vil føre til at en halv million husholdninger vil bruke mer

---

² Mislighold innebærer at lånet er forfalt for mer enn 90 dager siden og følgelig gått til inkasso, men ennå ikke tapsavskrevet.

enn 20 prosent av disponibel inntekt til å betale renter på lån. En kvart million husholdninger vil bruke mer enn 30 prosent på renteutgifter. Beregningene viser at disse husholdningene i tillegg sitter med de laveste bufferne i form av likvid formue (finansformue).

Eksisterende tallmateriale gir svært nyttig informasjon om den økonomiske situasjonen i norske husholdninger. Tallene er imidlertid ofte aggregerte data eller data som i begrenset grad kan deles inn etter variabler som beskriver trekk ved husholdningene. Dette gjelder i særlig grad forbrukslån. SIFO-surveyen har nettopp til hensikt å kartlegge finansiering av forbruk på husholdsnivå.

1.3 Metode

Analysene i dette notatet bygger på data fra SIFO-surveyen som gjennomføres årlig. I år har respondentene besvart spørsmål knyttet til forbrukerkompetanse, forbrukerøkonomi, betalingsproblemer, banktjenester, politisk forbruk, telefonsalg, netthandel, forbruk i forbindelse med barn, reklame og miljø. Denne rapporten omhandler husholdningenes økonomiske situasjon, nærmere bestemt deres finansielle risikosituasjon, per. Februar 2007, slik dette beskrives gjennom surveyen.

To tusen respondenter mellom 18 og 80 år ble i perioden 5. til 16. februar 2007 ringt opp av datainnsamlingsbyrået Norstat. Enkelte av spørsmålene i spørreskjemaet er kun stilt til halvparten av utvalget. For økonomispørsmålene sin del gjelder dette spørsmålene om rammelån. For at resultatene skal være mest mulig landsrepresentative for befolkningen i Norge anno 2006, er datamaterialet vektet etter kjønn, alder og region.

I analysene av husholdningenes økonomiske situasjon er heltidsstuderende tatt ut av analysegrunnlaget på grunn av deres spesielle økonomi. Det samme gjelder hjemmeboende barn over 18 år siden de ikke kan forventes å gå pålitelige svar om foreldrenes disposisjoner. Dessuten er enheter med årsinntekter over to millioner tatt ut av datagrunnlaget for analysene. Totalt gjenstår det da 1837 observasjoner. Spørsmålene om rammelån er imidlertid stilt til kun halvparten av utvalget. For disse spørsmålene består datagrunnlaget følgelig av 918 observasjoner.

I likhet med tidligere SIFO-surveys er det også i årets undersøkelse grunn til å påpeke at undersøkelsen tenderer til å overestimere den gjennomsnittlige inntektssituasjonen. I det foreliggende datamaterialet er det gjennomsnittlige husholdsinntekten beregnet til 576 425 kroner. Dette er betydelig høyere enn SSBs gjennomsnittstall. Dette betyr at lavinntektshushold er noe underrepresentert. Konsekvensen er konservative estimater på omfanget av økonomisk stramhet og betalingsproblemer i husholdningene. I den avsluttende multivariate analysen er det kontrollert for husholdningsinntekt, slik at inntektsskjevheten i datamaterialet bør ha minimal innvirkning på resultatene.

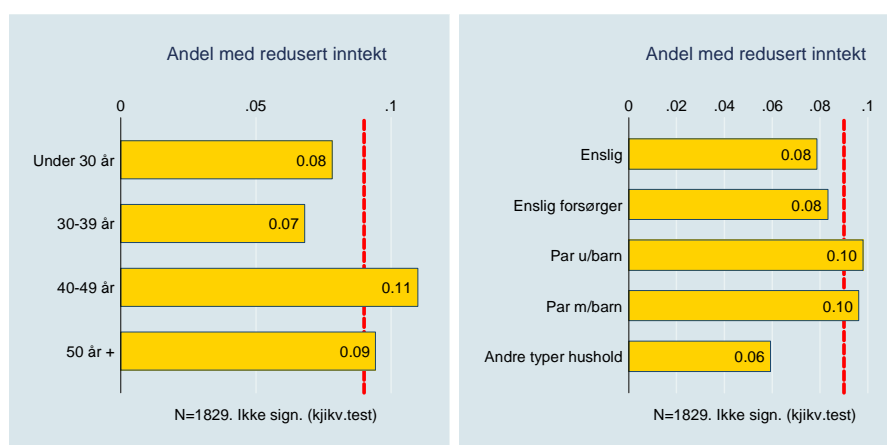
2 Generelle trekk ved husholdningens økonomi

I dette kapitlet ser vi på generelle trekk ved husholdningenes økonomiske situasjon. Dette gjelder om husholdningen de siste tolv månedene har satt av penger til sparing, har nedbetalt ekstraordinære avdrag gjeld, har fått merkbar reduksjon i inntekt, har fått merkbar økning i utgifter eller har tatt opp nye lån.

2.1 Reduksjon i husholdets inntekt

De fleste norske husholdninger har opplevd en kraftig realinntektsvekst i løpet av 2000-tallet. Denne utviklingen slår imidlertid ikke likt ut for alle, og enkelte husholdninger vil på grunn av arbeidsledighet, sykdom eller andre forhold ha opplevd en markert reduksjon i husholdsinntekten. Med mindre denne nedgangen er forbigående og husholdningen kan tære på reserver, må en slik inntektsreduksjon normalt lede til tilpasninger på utgiftssiden.³ I den grad husholdningen ikke mestrer denne tilpasningen representerer inntektsreduksjon en risikofaktor for husholdningene.

På spørsmål om endring i husholdsinntekt oppgir 9 prosent at de har hatt en merkbar reduksjon i inntekt. De fleste, 67 prosent, oppgir at inntekten noenlunde har vært den samme som tidligere. Nesten en av fire, 24 prosent, oppgir at husholdningens inntekt har økt merkbart. Figur 2-1 viser hvorvidt sannsynligheten for å ha hatt en merkbar inntektsreduksjon varierer med alder og husholdningstype.

Figur 2-1: Merkbar reduksjon i husholdningens inntekt i løpet av de siste 12 månedene. Andeler. 2007.

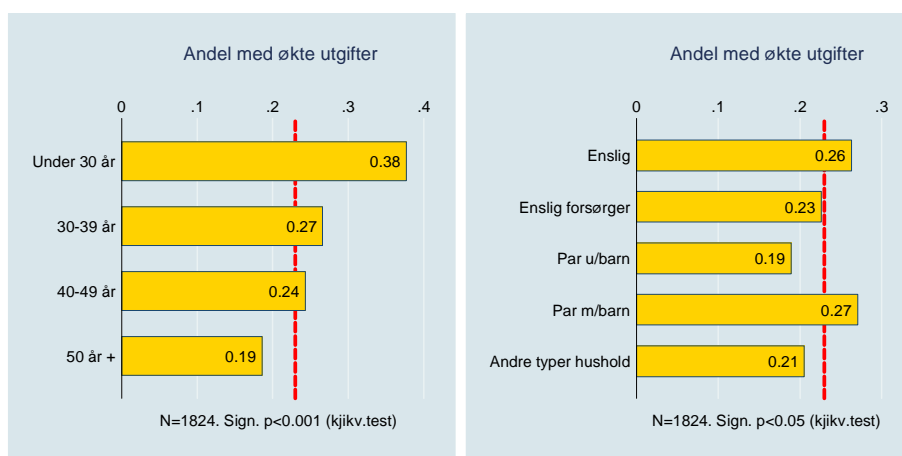
Figurene viser at det er forholdsvis små og statistisk sett ikke signifikante forskjeller mellom ulike aldersgrupper og ulike husholdstyper når det gjelder andelen som har hatt redusert inntekt i perioden.

³ Et unntak representerer selvfølgelig husholdninger som har hatt høyere inntekter enn utgifter fram til inntektsreduksjon og følgelig har kunnet spare.

2.2 Økning i husholdets utgifter

Tilsvarende representerer merkbare utgiftsøkninger en risikofaktor. Slike utgiftsøkninger kan skyldes en rekke forhold. Bokostnader kan økt som følge av en har etablert seg i ny bolig. Familieforøkelse kan ha bidratt til at samlede utgifter til livsopphold er høyere enn tidligere. Langvarig sykdom kan ha ført til økte utgifter i tilknytning til transport eller kostnader til medisiner og behandling. Det sistnevnte er særlig tilfelle hvis husholdningen har valgt behandlingsformer som ikke dekkes av folketrygden.

På spørsmål om husholdningen har hatt merkbar endring i utgiftene de siste 12 månedene oppgir omtrent en av fire husholdninger (23 prosent) at det har vært en markert oppgang i utgiftene. Flertallet av husholdningene (72 prosent) oppgir at utgiftene har holdt seg noenlunde stabile i perioden mens 4 prosent oppgir at det har vært en markert nedgang. Dette er omtrent det samme som ved forrige måling (2006).⁴

Figur 2-2: Merkbare økning i husholdningens utgifter i løpet av de siste 12 månedene. Andeler. 2007.

Figur 2-2 viser at det er statistisk signifikante forskjeller mellom aldersgrupper og husholdstyper når det gjelder andelen som har hatt en merkbar økning i utgiftene de siste 12 månedene. Det er en klar sammenheng mellom alder og utgiftsøkning. Andelen som oppgir at husholdningen har hatt en merkbar økning i utgiftene er dobbelt så stor i den yngste aldersgruppen sammenliknet med den eldste. Mens nesten to av fem hushold (38 prosent) i den yngste aldersgruppen har hatt en merkbar utgiftsøkning, gjelder kun en av fem husholdninger (19 prosent) blant de eldste.

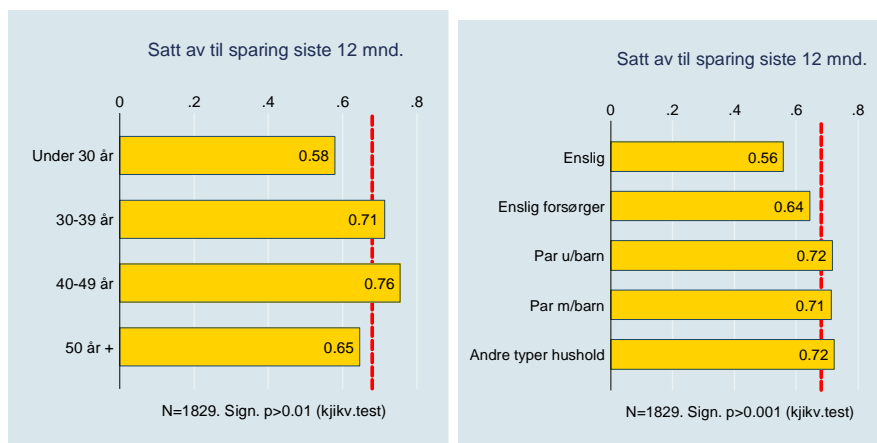
Dette gir en indikasjon på at de yngste er i en risikoutsatt posisjon. Dette forsterkes dersom de yngste har dyrere og mer risikable mestringsstrategier enn eldre. Gulbrandsen (2007) finner at det i aldersgruppen 18-29 år er en langt mindre andel enn i andre aldersgrupper som oppgir at de alltid kan dekke en uforutsett regning på 25 000 kroner. Det er en noe større andel i denne aldersgruppen som ville bruke kortsiktige kredittformer framfor lån med sikkerhet i bolig (naturlig i og med at færre kan stille boligformue som sikkerhet), noe som kan representerer en risikabel mestringsstrategi. Det som hovedsakelig skiller denne aldersgruppen fra de andre er at langt flere oppgir at de ville låne av slekt og venner, noe som må anses som relativt lite risikofylte strategier.

⁴ I rapporten for 2005 er det på grunn av en kodefeil rapportert gal andel av hushold med økning i utgiftene. Det er andelen med markert utgiftsreduksjon (4 prosent) som er rapportert i stedet for andelen med utgiftsøkning.

2.3 Sparing

En måte å sikre husholdningen mot uforutsette inntektsfall og utgiftsøkninger er å ha økonomiske reserver i form av sparing. Dette er ikke den eneste formen for økonomiske buffere en husholdning kan ha (vi kommer tilbake til andre former i neste kapittel), men representerer den mest håndfaste og antakelig den viktigste formen.

Omtrent to av tre hushold (68 prosent) rapporterer at husholdningen i løpet av de siste tolv månedene har satt av penger til sparing mens en av tre hushold (32 prosent) oppgir at de ikke har gjort dette. Dette er omtrent samme nivå for sparing som framkom i fjorårets survey (71 prosent).

Figur 2-3: Sparing siste 12 måneder etter alder og husholdstype. Andeler. 2007.

Figurene i Figur 2-3 viser at andelen som har satt av penger til sparing i løpet av de siste 12 måneder varierer noe mellom aldersgrupper og mellom husholdstyper. Forskjellene er statistisk signifikante.

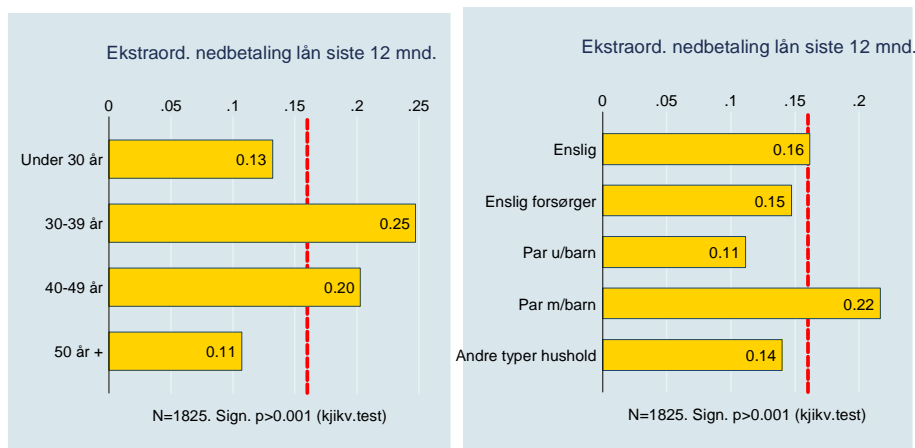
Når det gjelder forskjeller mellom aldersgrupper ser vi at det er i aldersgruppene 30-49 år at vi finner den høyeste andelen husholdninger som har satt av penger til sparing. Andelen er lavest i den yngste aldersgruppen, men selv her er det klart over halvparten av husholdningene som har spart de siste 12 månedene.

Ser vi på husholdstyper, finner vi at andelen sparere er høyest blant parfamilier og andre typer hushold, og lavest i gruppen med enslige som ikke forsørger barn. Det er grunn til å tro at dette henger sammen med at mange enslige er enten under 30 år eller over 50 år, altså de aldersgruppene som den laveste spareandelen.

2.4 Ekstraordinære avdrag på lån

Et alternativ til sparing er å nedbetale ekstraordinære avdrag på lån. I 2007-materialet er det 16 prosent som har benyttet seg av denne muligheten. Dette er fire prosentpoeng lavere enn den tilsvarende andelen i 2006 som var 20 prosent. Denne nedgangen er statistisk signifikant.⁵ Dette tyder på at færre nedbetaler på lån enn tidligere og selv om forskjellen ikke er stor i absolutte termer, er den ikke ubetydelig i relative termer (andelen er 20 prosent lavere i 2007 enn i 2006).

⁵ $p < 0,05$ (t-test).

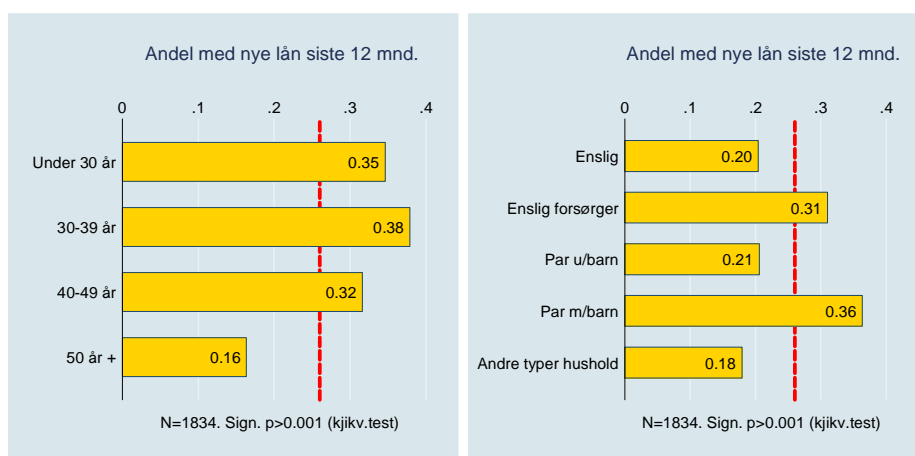
Figur 2-4: Ekstraordinær nedbetaling av avdrag på lån siste 12 måneder etter alder og husholdstype. Andeler. 2007.

Figurene viser at det er aldersgruppen 30-39 fulgt av aldersgruppen 40-49 år hvor denne formen for sparing har forekommet hyppigst. Denne sammenhengen må ses i lys av at andelen hushold som har lån, og følgelig har mulighet til å nedbetale ekstra på lån, er høyest nettopp i disse to aldersgruppene. Videre er par med barn den familietyper som har den høyeste andelen hushold som har tilbakebetalt ekstra på lån.

2.5 Nye lån

Opptak av nye lån kan gå til ulike formål som investering i bolig, utdanning eller finansiering av forbruk. I tillegg kan nye lån også representere en mestringsstrategi for å klare en merkbar utgiftsøkning eller inntektsreduksjon.

26 prosent av husholdene i undersøkelsen har tatt opp nye lån siste 12 måneder. Dette er en noe lavere andel enn i 2006 hvor den tilsvarende andelen var 29 prosent. Forskjellen er imidlertid ikke statistisk signifikant.

Figur 2-5: Tatt opp nye lån siste 12 måneder etter alder og husholdstype. Andeler. 2007.

Figurene viser et veldig klart mønster. Andelen som har tatt opp nye lån er høyest i de to yngste aldersgruppene og klart lavest i den eldste. Videre viser analysen med partyper at det å

ha tatt opp nye lån er mest utbredt i barnefamiliene.⁶ Begge disse mønstrene stemmer godt overens med hva vi har funnet tidligere (se Poppe 2006).

---

⁶ Det vil si husholdninger med hjemmeboende barn under 18 år.

3 Kredittfinansiert forbruk

Forbruk og kreditt er naturligvis nært forbundet. Kreditt er med på å finansiere forbrukernes kjøp av varer og tjenester og spiller på denne måten en vesentlig rolle for den samlede velferden og velferdsfordelingen i samfunnet. Ekspansjon og demokratisering av kreditt i det moderne kredittmarkedet innebærer at kreditt kan ha større velferdsmessig betydning enn tidligere.

Det kommer fort moralske overtoner inn i bildet når temaet er forbrukslån. Det snakkes fort om forbruksfest og å leve over evne. Skillet mellom forbrukslån og annen kreditt er ikke bare en praktisk inndeling etter låneformål, men reflekterer også viktige moralske kategorier, nemlig skillet mellom produktiv og uproduktiv gjeld (jf. Calder 1999; Tuft 2005)

Produktiv gjeld omfatter lån til investeringer som innebærer at man forsaker noe av den framtidige inntekten for å oppnå behovstilfredsstillelse over tid eller for å få mulighet til å tjene mer inntekt. Investeringer ble tolket som anskaffelser som enten gir grunnlag for framtidig inntekt (studielån) eller behovstilfredsstillelse over svært lang tid. Lån til kjøp av bolig og mer varige forbrugsgoder kan også regnes som produktiv gjeld (Calder 1999).

Uproduktiv gjeld er på den andre siden gjeld som går mer direkte til forbruk og på denne måte «brukes» opp. Lån til forbruk innebærer at man ofrer framtidig behovstilfredsstillelse for å kunne nyte umiddelbart. Dette er ikke regnet som like moralsk høyverdig som produktiv gjeld.

Som nevnt innledningsvis har omfanget av kredittkortbaserte og andre forbrukslån økt betraktelig de senere årene. I dette kapitlet ser vi nærmere på omfanget av ordinære forbrukslån, kredittkortgjeld samt boligkreditt (rammelån). Rammelån er tatt med i dette kapitlet fordi det er grunn til å anta at en ikke ubetydelig del av slike lån går til finansiering av forbruk.

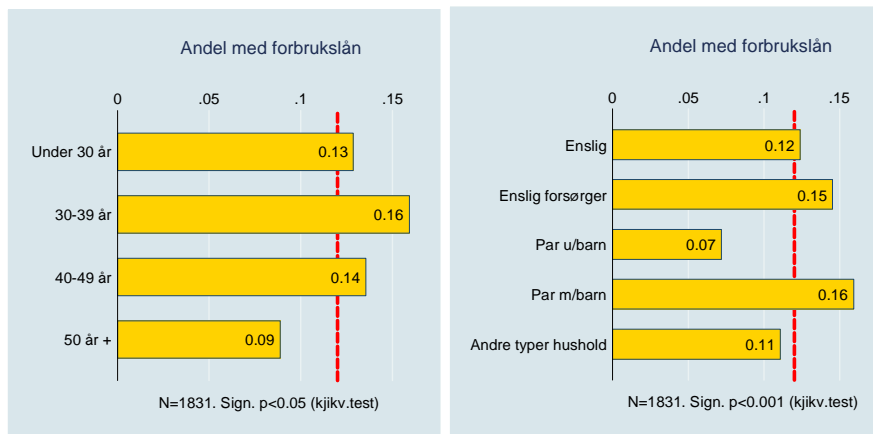
3.1 Ordinære forbrukslån

Med ordinære forbrukslån vil vi her forstå usikrede lån, det vil si lån uten pant i hus, bil eller liknende. Denne definisjonen utelukker noen typer lån som går til forbruksformål. Usikrede lån inkluderer ikke lån til bil, båt eller hytte med pant i kjøpsobjektet.

Inkludert er heller ikke lån til forbruksformål som er sikret med pant i bolig. En betydelig andel av lån med forbruksformål er antakelig finansiert på denne måten. Gulbrandsen (2007) fant for eksempel i en surveyundersøkelse sommeren 2006 at omtrent en av tre (34 prosent) med billån har stilt boligen eller annen fast eiendom som sikkerhet for lånet. Blant hushold med forbrukslån gjelder dette omtrent en av fire (23 prosent).

På spørsmål om husholdningen har forbrukslån oppgir 12 prosent at dette er tilfelle. Den tilsvarende andelen i 2005 var 13 prosent, og dette gir ikke noe grunnlag for å hevde at andelen

husholdninger med forbrukslån har endret seg i perioden. Andelen stemmer for øvrig godt overens med Gulbrandsens (2007) anslag på 12 prosent med forbrukslån sommeren 2006.

Figur 3-1: Husholdninger som har forbrukslån etter alder og husholdstype. Andeler. 2007.

Figurene viser at forbrukslån er noe mer utbredt i aldersgruppen 30-39 år enn i de andre aldersgruppene. Ellers er aldersfordelingen nokså lik, noe som også stemmer med Gulbrandsens (2007) funn.⁷ Fordelingen for 2007 er nokså lik fordelingen for 2006. Ellers er det blant husholdninger med barn – enslige forsørgere og par med barn – at det forbrukslån er mest utbredt.

3.2 Kredittkort

Et iøynefallende trekk ved utviklingen i kredittmarkedet de siste tiårene har vært veksten i utbredelsen av kredittkort i husholdningene. Kredittkortene spiller en vesentlig rolle i *demokratiseringen* av kreditt, det vil si at kreditt blir tilgjengelig for alle sosiale lag av befolkningen (Niemi-Kiesiläinen, Ramsay, and Whitford 2003:2).

Et blick på Norges Banks årsrapport om betalingssystemer for 2006 gir støtte for at betalingskort generelt og kredittkort spesielt tar mer og mer over som betalingsinstrument ved kjøp av varer og tjenester. Samlet sett var det utstedt rundt 14 millioner betalingskort i Norge ved utgangen av 2006.

Den vesentligste andelen av betalingskortene er *debetkort* som gir innehaveren mulighet til å disponere først og fremst innskudd (debet), men også kreditt på den bankkontoen som kortet er knyttet til. Av alle 965 millioner korttransaksjoner (både kontantuttak og varekjøp⁸) i 2006 utgjorde debetkorttransaksjoner 94 prosent.

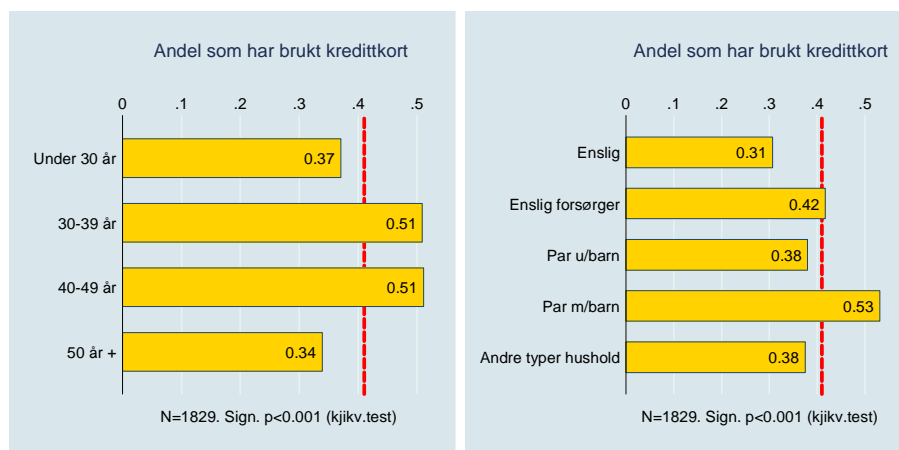
De resterende 6 prosent av korttransaksjonene står kreditt- og faktureringskortene for.⁹ *Kredittkort* er knyttet til en bankkonto med kreditt som kan nedbetales uavhengig av når kortet blir brukt. *Faktureringskort* er derimot ikke knyttet til en bankkonto. Innehaveren av fakturakort får tilsendt en, som regel månedlig, samlefactura som må betales ned til et minimumsbeløp. Samlet var det omtrent 3,5 millioner kreditt- og faktureringskort i Norge ved utgangen av 2006. Verdien av varekjøp og kontantuttak med slike kort i 2006 var 63 milliarder kroner, en økning på 22 prosent fra 2005.

⁷ Gulbrandsen (2007) begrenser analysen til aldersgruppen 20-62 år.

⁸ Omtrent 90 prosent av korttransaksjoner gjaldt varekjøp.

⁹ Det sterke innslaget av debetkort er typisk for de fleste nordiske og europeiske land (med unntak av Island og Storbritannia). I Canada og USA derimot har kreditt- og faktureringskort tradisjonelt vært dominerende. Debetkortene er imidlertid i sterk vekst i de sistnevnte landene.

I SIFO-surveyen kartlegges omfanget av kredittkort ved å stille spørsmål om vedkommende har kjøpt varer eller tjenester med kredittkort slik at regningen kommer neste måned. Slik spørsmålet er stilt, kartlegger det i første rekke utbredelsen av det som ovenfor er karakterisert som faktureringskort. Av de spurte er 41 prosent som oppgir at de har foretatt slike kjøp. Denne andelen er omtrent den samme som i 2005.

Figur 3-2: Personer som har brukt kredittkort siste 12 måneder etter alder og husholdstype. Andeler. 2007.

Figurene ovenfor viser at det er aldersgruppen 30-49 hvor bruk av kredittkort er mest utbredt. Her har omtrent halvparten kjøpt varer eller tjenester på kredittkort de siste 12 månedene. Og nok en gang er det barnefamiliene – enslige forsørgere og spesielt par med barn – hvor andelen som har brukt kredittkort er høyest.

Det som først og fremst skiller kredittkortgjeld fra andre former for forbrukskreditt er fleksibilitet. Kredittkort er lette å anskaffe så fram man ikke har betalingsanmerkninger. Forbrukeren kan fatte beslutningen om å kjøpe på kreditt umiddelbart i kjøpsituasjonen og kan bestemme hvor mye som skal tilbakebetales så lenge minimumsbeløpet dekkes.

Kredittkortene gir en fleksibilitet som husholdningene tidligere stort sett skaffet seg gjennom sparing, avbetaling eller ved å kjøpe på «krita». Sparing gir muligheten til å finansiere forbruk i perioder hvor utgiftene overstiger inntektene. I dag har kredittkort tatt over noe av den samme funksjonen.

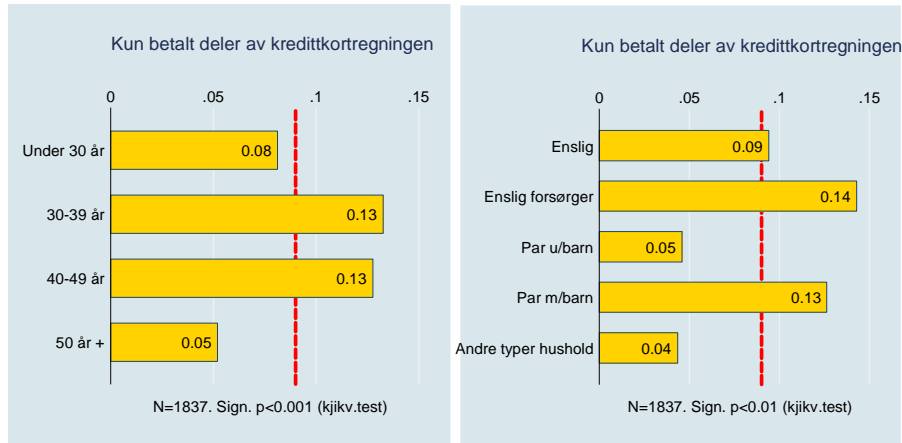
Fleksibiliteten har imidlertid en pris. Kredittkortene er som avbetalingskjøp en forholdsvis dyr form for kreditt. I tillegg stiller kredittkortene langt større krav til folks økonomiske kompetanse, planleggingsevne og ikke minst selvdisciplin. Spesielt kritisk er det kredittkortene underminerer husholdningenes evne til å bygge opp buffere i form av sparing. Sparing reduserer husholdningenes risikoutsatthet. Dersom husholdningene satser på kreditt i stedet for sparing, øker risikoutsattheten betraktelig.

3.3 Kun betalt deler av kredittkortregningen

Kredittkortgjeld er dyr når den først begynner å løpe. Flertallet av kredittkortkundene nedbetaler imidlertid hele kredittkortregningen innen fristen. Brukt på denne måten gir kredittkortene faktisk mulighet til «gratis» kreditt i en kortere periode.¹⁰

¹⁰ Det kan faktisk være lønnsomt å bruke kredittkortet framfor å kjøpe kontant eller bruke debetkort, særlig på større kjøp. En vil da ha gratis kreditt fram til oppgjør dato og samtidig kunne tjene renter på beløp som er inne-

Kunder som nedbetaler hele kredittkortgjelden kalles ofte for bekvemmelighetsbrukere (convenience users). Når en snakker om kredittkortgjeld er det imidlertid de personene som ikke nedbetaler hele kredittkortregningen som er av interesse. Det er denne gruppen som er henvisning til å benytte en meget dyr form for kreditt og som potensielt er i en meget risikoutsatt posisjon hvis de ikke disponerer andre former for økonomiske buffere.

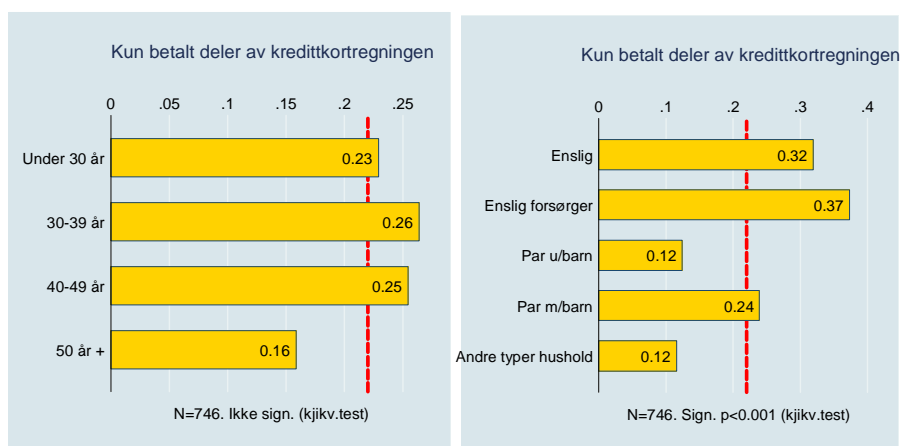

Figur 3-3: Personer som kun har betalt avdrag på siste kredittkortregning etter alder og husholdstype. Andeler av hele utvalget. 2007.

Av de som oppgir å ha benyttet kredittkort de siste 12 månedene i SIFOs undersøkelse oppgir det store flertallet – 78 prosent – at de betalte hele summen sist gang de mottok en regning fra kredittkortselskapet. De øvrige – 22 prosent – oppgir at de betalte et avdrag på regningen. Sett i forhold til hele utvalget – inkludert de som ikke har kjøpt varer eller tjenester med kredittkort – er det 9 prosent som betaler avdrag på kredittkort. Dette er samme andelen som i 2006.

Figurene ovenfor viser andelen som kun har betalt avdrag på siste kredittkortregning når vi tar i betraktning hele utvalget. Resultatene tyder på at denne andelen er høyest i aldersgruppen 30-49 år og for husholdninger med barn. Siden tallene tar utgangspunkt i hele utvalget, må disse resultatene ses i forhold til andelen i befolkningen som har brukt kredittkort i perioden. Vi ser at det er de samme aldersgruppene og husholdstypene som slår ut i begge analysene.

Det er antakelig mer interessant å se på andelen som betaler kun avdrag i forhold til de personene som har brukt kredittkort siste 12 måneder. Som nevnt er det blant disse omtrent en av fem som oppgir at de kun betalte et avdrag på siste regning.

Figur 3-4: Personer som kun har betalt avdrag på siste kredittkortregning etter alder og husholdstype. Andeler av de som har brukt kredittkort siste 12 måneder. 2007.

Vi ser forholdsvis små forskjeller når det gjelder aldersgrupper. Andelen som betalte kun et avdrag er noe lavere i den eldste aldersgruppen, men sammenhengen er ikke statistisk signifikant.

Derimot er det klarere forskjeller når det gjelder husholdstyper. De er personer fra hushold med en hovedperson, enten enslig eller enslig forsørger, hvor det å betale kun et avdrag på regningen er spesielt utbredt. Blant enslige forsørgere er det faktisk nesten to av fem som oppgir at ikke betalte hele regningen.

3.4 Flexilån

Et relativt nytt láneprodukt er lán av typen rammelán med pant i bolig, ogsá kalt flexilán eller boligkreditt. Dette er lán hvor lánekunden klareres med en lánramme innenfor 60-80 prosent av boligens verdi over en viss løpetid (for eksempel 30 ár). Lánekunden avgjør deretter hvor mye av den innvilgede lánrammen vedkommende ónsker á benytte. Velger man kun á benytte deler av rammen, kan den resterende delen benyttes senere uten etableringskostnader.

Det er heller ikke noe begrensninger på hva lånet brukes til. Innenfor lånerammen kan låntakeren fritt finansiere investering, oppussing og vedlikehold av bolig, bilkjøp eller forbruk. Rammelán kan sammenliknes med kassekredittlán med pant i bolig og er en måte á frigjøre og realisere de verdier som mange boligeiere etter hvert har i form av boligformue.

Renter betales kun av det belóp som låntakeren til enhver tid har lånt. Til tross for den ókte fleksibiliteten er ikke renten på rammelán høyere enn for vanlig boliglán.¹¹ Tvert imot viste rentestatistikken for 2006 at gjennomsnittlig veid rentesats for rammelán med pant i bolig var 4,1 prosent mens renten på nedbetalingslán med pant i bolig i gjennomsnitt var 4,4 prosent. Sammenliknet med forbrukslán og kredittkortlán har rammelán en langt lavere rente og løper over lengre tid.

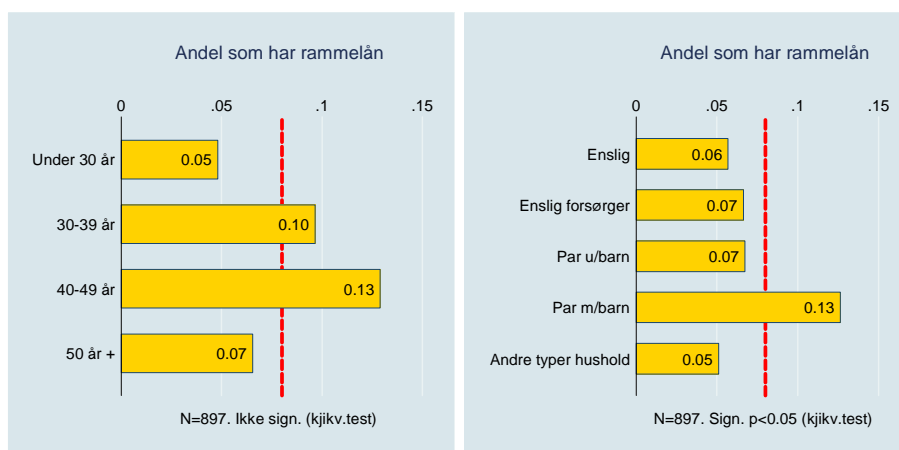
Det er ingen tvil om at rammelán er et hensiktsmessig og lønnsom láneprodukt for mange forbrukere. Samtidig er det ogsá farer forbundet med denne typen lán. I utgangspunktet betaler kun låntakeren renter på det opplánte belópet selv om bankene anbefaler at kundene betaler faste avdrag på lånet og bruker rammelánsordningen som en type sparing. Dette forutsetter god evne til á styre økonomien. Risikoen er at husholdningen spiser opp alle reservene

¹¹ «Bruk rammelán smart», DinSide Ókonomi, 07.05.2007, <http://www.dinside.no/php/art.php?id=380804> (oppslag 23.05.07).

gjennom et rammelån og slik sett er svært risikoutsatt i en krisesituasjon. Dersom husholdningen ikke har evne til å tenke langsiktig, kan fristelsen til å stå over avdrag i periode bli stor. Det kan altså bli en svøpe for personer med en kortere tidshorisont.

Det har vært sterk vekst i rammelån de siste årene og de fleste banker tilbyr nå slike lån. I følge SSB utgjorde rammelån med pant i bolig i februar 2007 8,7 prosent av totale utlån med pant i bolig. Slike rammelån økte fra 39 milliarder i februar 2006 til 107,1 milliarder i februar 2007.

I vår undersøkelse oppgir 8 prosent at de har rammelån med pant i bolig. 5 prosent av de som ikke har slike lån per i dag oppgir at de tror husholdningen kommer til å skaffe seg et slikt lån i de nærmest 12 månedene.

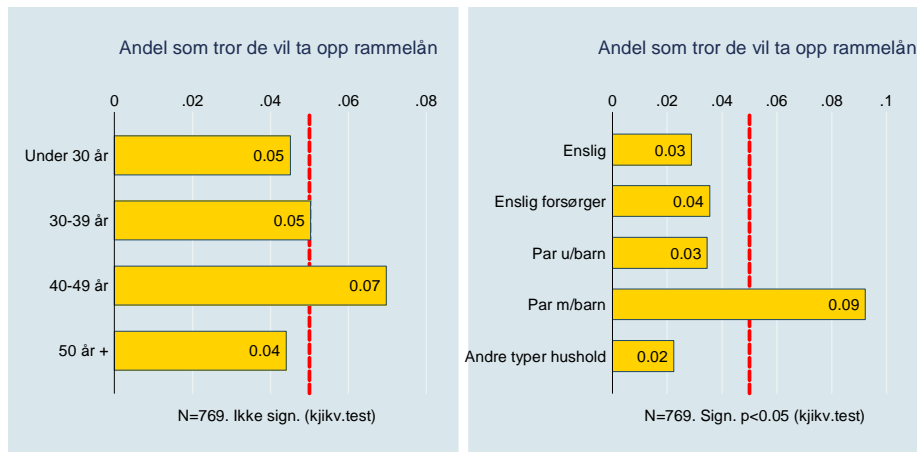

Figur 3-5: Husholdninger som har rammelån med pant i bolig etter alder og husholdstype. 2007.

Det er rimelig å anta at rammelån var utbredt blant de ikke helt yngste husholdningene fordi det er disse husholdningene som har opparbeidet seg boligformue. Figurene viser at rammelån er noe mer vanlig i gruppen 40-49 år, men at denne sammenhengen ikke er statistisk signifikant.

Derimot viser oversikten over husholdstyper at parfamilier med barn i større grad har rammelån enn andre. En annen variabel som påvirker rammelån er inntekt. Jo høyere husholdsinntekt, jo høyere sannsynlighet for å ha rammelån. Når en kontrollerer for inntekt, skiller ikke lenger par med barn seg ut fra andre familietyper med hensyn til rammelån. Den observerte sammenhengen i figuren skyldes derfor først og fremst at par med barn har høyere husholdsinntekt.

Figur 3-6: Husholdninger som tror de vil ta opp rammelån med pant i bolig etter alder og husholdstype. 2007.

Hvis vi ser på andelen som tror husholdningen kommer til å ta opp rammelån med pant i bolig i de neste 12 månedene, finner vi at 5 prosent er av den oppfatning at de kommer til å ta opp slike lån. Vi finner små og ikke signifikante forskjeller mellom ulike aldersgrupper. Derimot er det nok en gang parfamilier med barn som skiller seg ut av husholdstypene. En av ti blant disse husholdene tror de vil ta opp rammelån de neste 12 månedene.

Et annet interessant spørsmål er om rammelån går til eller tenkes å gå til investeringer i bolig eller til forbruk. Hvis folk enten har svart at husholdningen har rammelån eller kommer til å skaffe seg rammelån, er de blitt spurt om motivet for å ta opp fleksilån er at husholdningen skal finansiere bil, reiser og annet forbruk. Hele 44 prosent oppgir her at fleksilånet skal finansiere et eller annen form for forbruk. Flexilån er dermed i høyeste grad en måte å finansiere forbruk på.

4 Tilbakevendende betalingsproblemer

Dette kapitlet beskriver en vesentlig indikator for å måle risikoutsattheten i norske husholdninger, nemlig andelen som har tilbakevendende betalingsproblemer. Videre ser vi på hvilke typer regninger som husholdningene har hatt problemer med å betale. Til slutt ser vi på hvilke faktorer som kan ha betydning for sannsynligheten for å få betalingsproblemer.

4.1 Omfanget av betalingsproblemer

SIFO har målt omfanget av betalingsproblemer gjennom spørreundersøkelser til et utvalg av norske husholdninger siden 1985. Spørsmålsformuleringen og innsamlingsmetoden har imidlertid blitt endret underveis slik at sammenlikning over lang tid ikke er mulig.

Kredittilsynet registrerer også betalingsproblemer, men ved hjelp av en annen framgangsmåte. Et utvalg av banker rapporterer hver de 100 første utbetalte lån med pant i bolig etter en viss dato. I boliglånsundersøkelsen 2006 deltok 29 banker. For 100 av sakene rapporterte bankene at de som følge av betalingsproblemer hadde innvilget betalingslettelse i form av avdragsutsettelse, forlenget løpetid eller annet. Dette utgjør 3,6 prosent av antall saker og er noe lavere enn tidligere år. Det må imidlertid presiseres at dette ikke måler betalingsproblemer generelt i befolkningen, men mer spesifikt gjeldsproblemer blant lånekunder som har lån med pant i bolig.

Basert på Norges Banks bankstatistikk analyserer Berge og Boye (2007) utviklingen i bankenes problemlån i perioden 1990 til 2006.¹² For lån til husholdningene var denne andelen i 1990 omtrent 5 prosent. Toppen ble nådd i 1992 hvor problemlånene utgjorde omtrent 14 prosent av utlånsmassen. Siden 1992 har andelen med problemlån vært synkende og er for tiden på et historisk lavt nivå med 0,8 prosent av samlede utlån til husholdningssektoren ved utgangen av 3. kvartal 2006. Problemlånene har i hele perioden vært til dels betydelig lavere i husholdningssektoren enn i foretakssektoren. Fremskrivninger viser at andelen problemlån forventes å synke ytterligere fram til 2008 for å deretter å stige svakt de to etterfølgende årene. Andelen anslås til å være rundt 0,6 prosent i 2010.

Det er rimelig å anta at hushold med økonomiske problemer prioriterer visse regninger framfor andre, blant annet ut fra vurderinger av konsekvenser ved ikke å betale i tide.¹³ Konsekvenser av mislighold er større for lån generelt og boliglån spesielt, og særlig de sistnevnte vil ofte bli prioritert på bekostning av andre typer regninger. Det er følgelig generelt kun de mest alvorlige tilfellene av betalingsproblemer som slår ut i mislighold av boliglån. Operasjonaliseringen overfor underestimerer derfor sannsynligvis omfanget av betalingsproblemer generelt blant lånekundene. Undersøkelsen gir likevel en nyttig indikasjon på at det ikke er noen økning i problemomfanget.

---

¹² Problemlån innebærer enten at lånet er misligholdt, det vil si at avdrag og renter på lånet ikke er betalt innen forfall, eller at lånet ikke er misligholdt, men av bankene vurdert som særlig tapsutsatt.

¹³ Vi kommer tilbake til hvilke regningstyper som blir misligholdt nedenfor.

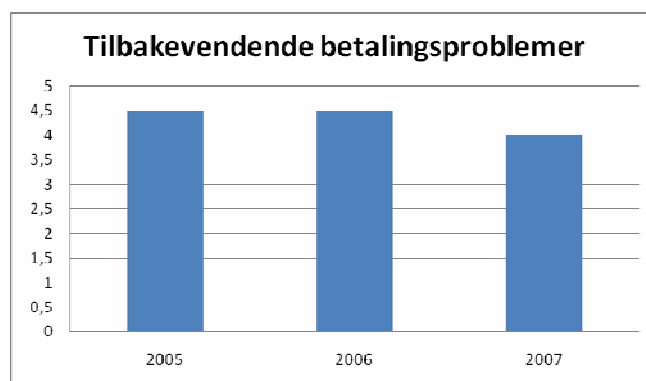
SIFOs definisjon avgrensner seg for det første ikke til gjeldsproblemer, men inkluderer også problemer med å betale forfalte regninger. For det andre ses dette i forhold til alle husholdninger¹⁴, ikke bare dem som har boliglån. I 1985 ble omfanget av betalingsproblemer estimert til 6 prosent. På slutten av 1980-tallet steg andelen kraftig. Den høyeste målingen var i 1991 hvor 13 prosent av husholdningen hadde betalingsproblemer. Senere på 1990-tallet stabiliserer andelen seg rundt 8-10 prosent, et betydelig høyere nivå enn i 1985. I 2003 ble spørsmålet endret ved at tidshorizonten for betalingsproblemene ble avgrenset til siste 12 måneder. Likevel ble det målt en andel på 8 prosent.

Siden 2005 har data vært samlet inn gjennom telefonintervjuer (CATI), og følgende formulering vært benyttet:

Har det i løpet av det siste året hendt at ditt hushold ikke har penger til å betale regninger eller lån ved absolutt siste forfall? Ja/Nei

Hvis ja: Har dette forekommet «en sjelden gang», «av og til» eller «ofte»?

De som oppgir «av og til» eller «ofte» defineres som husholdninger med tilbakevendende betalingsproblemer. En diskusjon av og begrunnelse for denne og tidligere definisjoner finnes i Poppe (2006).

Figur 4-1: Tilbakevendende betalingsproblemer siste 12 måneder. Andeler. 2005 – 2007.

Etter den nye definisjonen ble problemomfanget målt til 4,5 prosent i både 2005 og 2006. Andelen som har tilbakevendende betalingsproblemer de siste 12 måneder i 2007 er 4,0 prosent. Dette er noe lavere enn de to foregående målingene, men forskjellen er ikke statistisk signifikant (t-test).

Selv om det er sannsynlig at endringene i SIFOs anslag over tilbakevendende betalingsproblemer skyldes endringer i datainnsamlingsmetode og selve indikatoren, viser likevel indikatoren(e) det samme historiske mønsteret som Kredittilsynets boligstatistikk og Norges Banks bankstatistikk. Det er all mulig grunn til å tro at de gode økonomiske tidene i Norge også gir seg utslag i et historisk lavt nivå når det gjelder tilbakevendende betalingsproblemer i husholdningene.

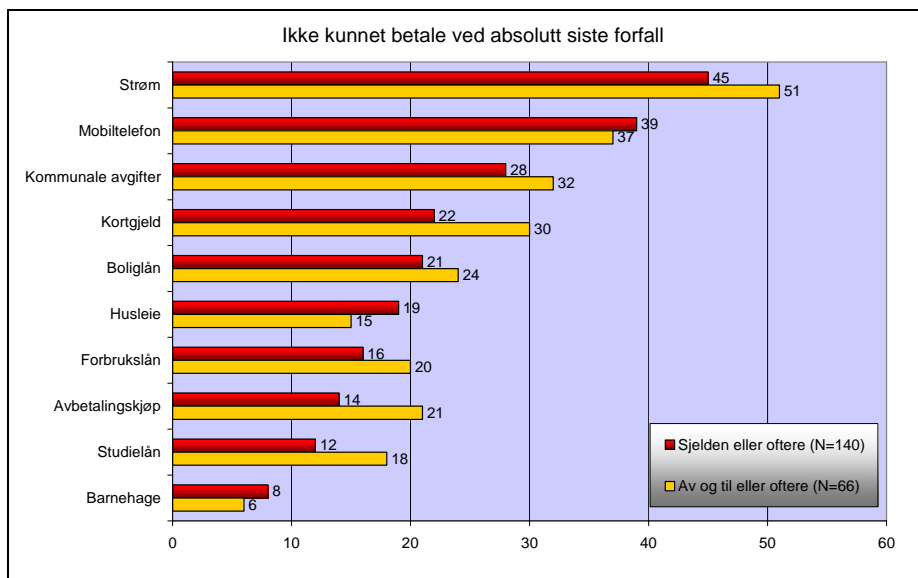
4.2 Problemregninger

En kan fort trekke den konklusjon at de regningstypene som blir misligholdt i husholdningene også er de som det er mest problematiske for husholdningene å dekke. Hvilke regningstyp-

¹⁴ Med de unntak som beskrevet i kapittel 1.

per som hyppigst blir misligholdt er imidlertid blant annet avhengig av hva slags utgiftsposter som er mest vanlige i husholdningene, samt hvordan ulike regninger blir prioritert. Utgiftstyper som gjelder samtlige husholdninger, slik som strøm, vil naturligvis oftere forekomme på statistikken over misligholdte regninger enn utgiftstyper som bare er aktuelle i et mindretall av husholdningene, slik som for eksempel utgifter til sykehusopphold. I tillegg vil husholdninger med anstrengt økonomi foreta prioriteringer av regninger med hensyn til hvilke som må betales og hvilke man kan vente med. Slike prioriteringer er først og fremst avhengig av hvor alvorlig konsekvensene er dersom man ikke betaler.

Med disse forbeholdene kan vi se nærmere på statistikken over hvilke typer regninger husholdningene oppgir at de ikke kunne betale ved absolutt forfall. Vi vil også sammenlikne prioriteringene med tilsvarende tall fra 2000 (Poppe 2001) og 2005 (Poppe 2005).

Figur 4-2: Typer regninger som husholdningene har hatt problemer med å betale ved absolutt siste forfall. 2007. N = 140.

I figuren opereres det med to definisjoner av betalingsproblemer. Den videste definisjonen inkluderer alle som oppgir at de har hatt problemer med å betale regninger ved absolutt siste forfall, selv om dette kun har forekommet en sjelden gang. Den snevrere definisjonen inkluderer bare dem som oppgir at slike problemer har forekommet av og til eller ofte.

Figuren viser at strømregning og mobiltelefonregning er de regningstypene som flest har hatt problemer med å betale i tide. Dernest finner vi kommunale avgifter, kortgjeld og boliglån. At strøm ligger høyest skyldes nok først og fremst at dette, som nevnt, er en utgiftspost i praktisk talt alle husholdninger. I tillegg er det kanskje en utbredt oppfatning at kraftselskaperne er forpliktet til å levere strøm slik at mislighold ikke får alvorlige konsekvenser.¹⁵ Mobiltelefon er også en utgiftspost i de fleste husholdninger og kan også være en regningstype som ikke prioriteres høyest i husholdningene.

¹⁵ Dette er imidlertid ikke en korrekt oppfatning. Kraftleverandører kan stanse strømleveringen hvis man unnlater å betale. Dette skal imidlertid varsles 14 dager i forveien, slik at man har tid til å gjøre opp regningen. Ved vesentlig betalingsmislighold kan hele avtalen med kunden sies opp.

Tabell 4-1: Typer regninger som husholdningene har hatt problemer med å betale ved absolutt siste forfall, 2000, 2005 og 2007.

	2000	2005	2007
1	Elektrisitet (71)	Strøm (70)	Strøm (51)
2	Telefon (66)	Mobiltelefon (37)	Mobiltelefon (37)
3	Forsikring (56)	Kommunale avg. (28)	Kommunale avg. (32)
4	Husleie (37)	Kredittkort (28)	Kredittkort (30)
5	Studielån (29)	Husleie (24)	Boliglån (24)
6	Forbrukslån (27)	Studielån (21)	Avbetaling (21)
7	Kommunale avg. (26)	Forbrukslån (17)	Forbrukslån (20)
8	Kredittkjøp (25)	Boliglån (9)	Studielån (18)
9	Boliglån (19)	Avbetaling (9)	Husleie (15)
10	Barnehage (14)	Barnehage (9)	Barnehage (6)
	N=73	N=43	N=66

Tabell 4-1 viser prioriteringene i tre SIFO-målinger fra 2000 og fram til i dag (jamfør Poppe 2001, 2005). Svarkategoriene er ikke identiske i de tre målingene, men gir likevel en indikasjon på utviklingen over tid. Det mest interessante trekket i tabellen er kontinuiteten i fordelingene. Strøm og telefon (mobiltelefon) er mest misligholdt i alle tre undersøkelsene.

En endring er at andelen blant husholdninger med problemregninger som oppgir at de ikke kunne betale strømregningen har sunket i den siste målingen. I 2000 og 2005 var denne andelen rundt 70 prosent, den er nå sunket til 50 prosent. Forskjellen mellom hver av de to første målingene og den siste målingen er statistisk signifikant ($p < 0,05$). Dette tyder på at strømregningen i mindre grad utgjør blir misligholdt enn tidligere. Det kan kanskje være et uttrykk for at folk er blitt oppmerksomme på at strømselskapene er blitt mer konsekvente i sin håndtering av betalingsmislighold. Det går nå kortere tid fra mislighold til inkasso og eventuell kutting av strømmen enn det gjorde tidligere.

En annen endring er at husleie i langt mindre grad misligholdes i 2007 enn i 2005. Mens noe mer enn hver tredje husholdning (37 prosent) som hadde betalingsproblemer ikke kunne betale husleia i 2000, gjaldt dette kun 15 prosent av de tilsvarende husholdningene i 2007. Denne forskjellen er også statistisk signifikant ($p < 0,01$).

4.3 Hva virker inn på betalingsproblemer?

La oss se nærmere på hvilke faktorer som kan ha innvirkning på sannsynligheten for å ha alvorlige betalingsproblemer. Med unntak av SIFOs undersøkelser er det de senere årene foretatt få analyser av betalingsproblemer på husholdsnivå. Berge og Boye (2007) har imidlertid foretatt analyser av hvilke faktorer på makronivå som påvirker omfanget av problemlån¹⁶ i bankene. Datagrunnlaget er kvartalsstatistikk fra bankene i perioden 1. kvartal 1993 til og med 4. kvartal 2005. I og med at det foretas tidsserieanalyse, kan forskerne også si noe om hvor raskt (målt i kvartaler) ulike faktorer virker inn.

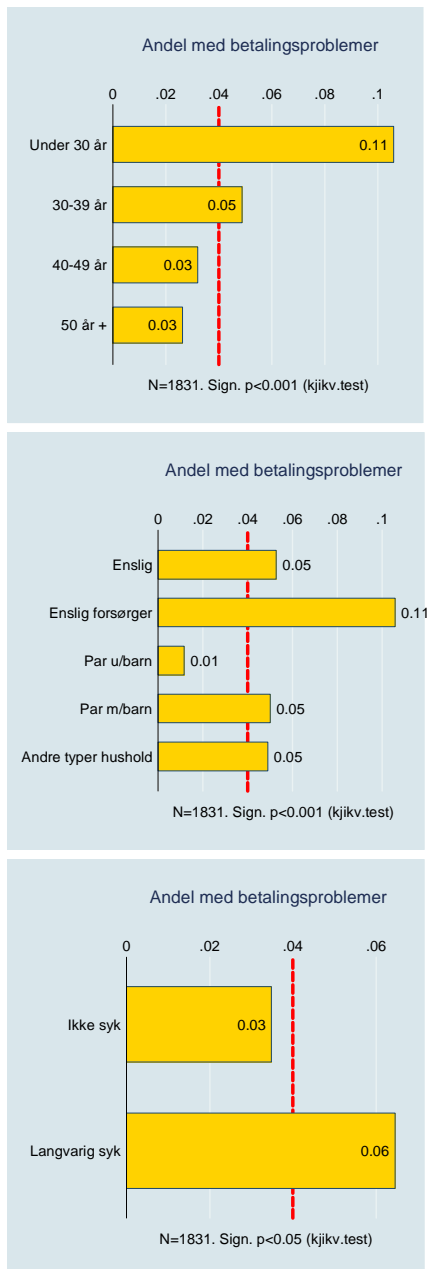
¹⁶ Se definisjon tidligere i dette kapitlet.

De avdekker for det første at 1 prosents økning i *realdisponibel inntekt* forholdsvis raskt reduserer problemlånene med 1,2 prosent (full effekt etter 4 kvartaler). For det andre gir 1 prosentpoengs økning i *arbeidsledighetsraten* omtrent 11 prosents økning i problemlån, men denne effekten kommer først etter noen tid (3 kvartaler). For det tredje gir 1 prosents økning i *realboligprisene* forholdsvis raskt 1,2 prosents reduksjon i problemlånene fordi en slik økning virker positivt inn på boligeiernes friverdi¹⁷ som utgjør en viktig av husholdningens økonomiske buffer. For det fjerde bidrar 1 prosentpoengs økning i *realrenten* til 6 prosents økning i omfanget av problemlån, men dette er en gradvis effekt som først er full realisert etter halvannet år.

Det ideelle ville være å kunne analysere data på husholdsnivå og makronivå simultant. I mangel av denne muligheten kan SIFOs analyser av husholdsdata utdype og utfylle makrobildet som Berge og Boyes analyser gir. De etterfølgende analysene er i første omgang bivariate analyser som må tolkes med forsiktighet når det gjelder å vise om det er årsakssammenhenger mellom fenomenene. Vi avslutter imidlertid med en multivariat analyse som gir et noe bedre grunnlag for slike konklusjoner.

---

¹⁷ Boligeiernes friverdi er definert som differansen mellom verdien av et husholds realinvesteringer og husholdets gjeld.

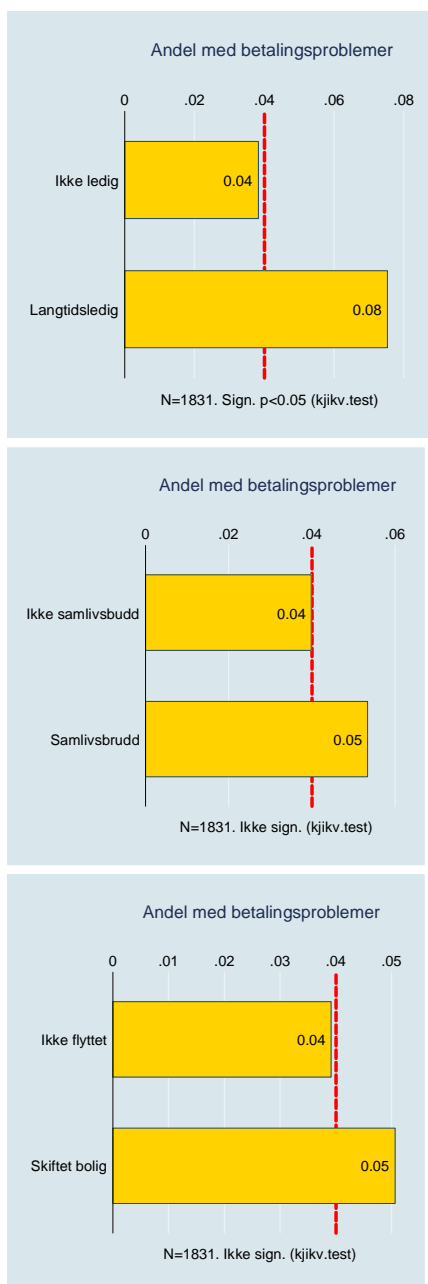
Figur 4-3: Betalingsproblemer etter alder, husholdstype og langvarig sykdom. Andeler. 2007.

Variabler som trekkes inn er i første omgang *alder* og *husholdstype*. Alder gir en indikasjon på hvor i livsløpet den enkelte husholdning befinner seg. Blant de yngste vil mange være i ferd med å etablere seg, de noe eldre husholdningene vil domineres av familier hvor oppdragelse av barn er en vesentlig oppgave. Blant de eldste vil barna stort sett ha forlatt hjemmet.

Vi ser av den øverste figuren til venstre at det er signifikante forskjeller mellom *aldersgrupper* når det gjelder det å ha tilbakevendende betalingsproblemer. Den yngste aldersgruppen skiller seg ut med større andel betalingsproblemer enn de andre. Dette kan reflektere at mange her er i etableringsfase, man kan også reflektere at yngre mennesker generelt er sterkere representert på misligholdsstatistikken, for eksempel i inkassoselskapenes registre over dårlige betalere.

Når det gjelder *husholdstyper* (den midterste figuren til venstre), er det spesielt enslige forsørgere som peker seg ut seg med en høyere andel som har tilbakevendende betalingsproblemer sammenliknet med de andre husholdstypene. Enslige forsørgere er i en spesielt utsatt økonomisk situasjon som gjør dem utsatt for både gjeldsproblemer og mer tradisjonelle fattigdomsproblemer (Borgeraas and Tufte 1999; Tufte 2004).

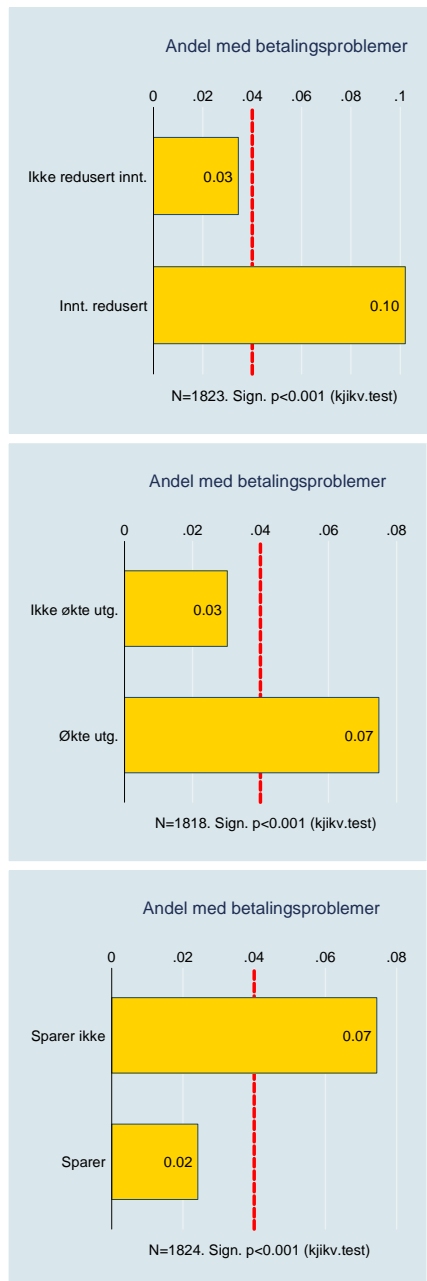

Figur 4-4: Betalingsproblemer etter langtidsledighet, samlivsbrudd og skifte av bolig. Andeler. 2007.

Derne ser vi på en del indikatorer for ulike *hendelser* som husholdningen har blitt utsatt for det siste året. En vesentlig hendelse av denne typen er *langvarig sykdom*. Den nederste figuren til venstre viser at andelen som har tilbakevendende betalingsproblemer er signifikant høyere blant dem som rapporterer om langvarig sykdom enn blant andre. Mange undersøkelser tyder på at det er en sammenheng mellom helse og betalings- og gjeldsproblemer (se f.eks. Jacoby 2002). Retningen på sammenhengen kan imidlertid være vanskelig å avgjøre. På den ene siden kan langvarig sykdom føre til en forverret økonomisk situasjon som fører til økonomiske problemer. På den andre siden kan økonomiske problemer lede til psykiske problemer. Mest sannsynlig er det gjensidige effekter mellom disse variablene. En svensk undersøkelse av Ahlström (1998; 1998) tyder på at den primære årsaksretningen er at gjeldsproblemer påvirker helsen. Vi bør derfor være forsiktig med å fortolke helse som en faktor som bidrar til å forklare utbredelsen av betalingsproblemer, selv om en slik sammenheng åpenbart også forekommer.

I Figur 4-44 trekker vi inn en rekke andre livshendelser som kan tenkes å virke negativt inn på risikoen for å få betalingsproblemer. *Arbeidsledighet* slo ut i makroanalysen til Berge og Boye. Vi finner i tråd med deres analyse at det er en statistisk signifikant større andel med betalingsproblemer blant langtidsarbeidsledige i vårt datamateriale.

Samlivsbrudd er også en faktor som kan tenkes å påvirke folks betalingsevne. For mange innebærer et samlivsbrudd å gå fra et hushold med flere inntekter til å etablere et nytt hushold basert på kun en inntekt. Den midterste figuren i Figur 4-4 viser sammenhengen mellom betalingsproblemer og samlivsbrudd. Analysen gir ikke noe grunnlag for å hevde at samlivsbrudd med dagens økonomiske rammebetingelser innebærer en risikofaktor som øker sannsynligheten for å få tilbakevendende betalingsproblemer.

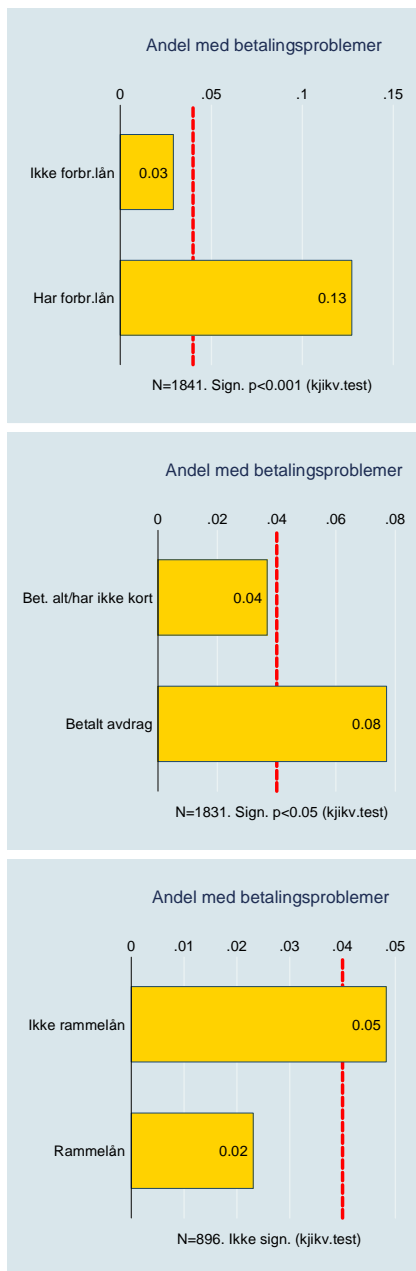
Figur 4-5: Betalingsproblemer etter om husholdningen har fått redusert inntekt, økte utgifter og sparing. Andeler. 2007.

En siste hendelse er *skifte av bolig*, som også kan medføre økte økonomiske belastninger for en familie. Analysen gir imidlertid heller ikke her noe grunnlag for å hevde at dette er en risikofaktor.

Merkbar *inntektsreduksjon* og *utgiftsøkning* i husholdningen kan være faktorer som øker risikoen for å alvorlige betalingsproblemer. Uten at våre analyser kan si noe om årsaksretningen, bekrefter i hvert fall Figur 4-5 inntrykket om at andelen husholdninger som har tilbakevendende betalingsproblemer er høyest blant de husholdninger som har opplevd merkbar redusert inntekt eller merkbar økning i utgiftene.

Det er husholdningenes evne til å mestre slike endringer i økonomien som er avgjørende. Gulbrandsen (2007) finner for eksempel at av de husholdninger som fikk uforutsette utgifter på 10 000 kroner eller mer, så hadde flertallet – tre av fem – pengene disponible. 27 prosent måtte imidlertid låne pengene – 3 prosent tok opp forbrukslån og 9 prosent lån med sikkerhet i bolig.

Det å ha buffere i form av *økonomiske reserver* til overs reduserer selvfølgelig sannsynligheten for å ha betalingsproblemer. I tråd med dette viser den nederste figuren i Figur 4-5 at andelen med tilbakevendende betalingsproblemer er lavest blant de husholdningene som har satt av penger til sparing.

Figur 4-6: Betalingsproblemer etter forbrukslån, kredittkortinnbetaling og om husholdningen har rammelån. Andeler. 2007.

Figur 4-66 viser om kredittfinansiert forbruk i husholdningene representerer risikofaktorer for å få alvorlige betalingsproblemer. I tråd med analysene i kapittel tre bruker vi tre indikatorer på slikt forbruk: om man har *ordinære forbrukslån* eller ikke, om man har *kredittkortgjeld* (i betydningen at man ikke nedbetaler hele regningen fra kredittkortselskapet) og om man har *rammelån* eller ikke (i og med at en ikke ubetydelig del av slike lån benyttes til forbruk).

Av alle disse tre faktorene er det de tradisjonelle indikatorene på kredittfinansiert forbruk som slår ut i analysene. De som har ordinære forbrukslån og de som kun har betalt deler av kredittkortregningen har større sannsynlighet for å ha betalingsproblemer enn andre. Det å ha rammelån slår ikke ut, noe som tyder på at de som har slike lån foreløpig anvender denne kredittmuligheten med forsiktighet.

4.4 Multivariat analyse

For å få et mer fullstendig bilde av hvilke faktorer som påvirker betalingsproblemer har vi foretatt en multivariat analyse hvor samtlige variabler i de bivariate analyse, med unntak av sparing, er tatt med. I tillegg er husholdsinntekt inkludert. Resultatene er vist i Tabell 4-2.

Tabell 4-2: Logistisk regresjonsanalyse over sannsynligheten for å tilbakevendende betalingsproblemer. Oddsratioer. 2007.¹⁸

Modell	1	2	3	4	5	6
Alder	0,963	0,955	0,964	0,960	0,958	0,949
Enslig u/barn ¹⁹	2,741	0,900	0,925	1,030	1,079	0,930
Enslig m/barn ¹⁹	3,537	1,737	1,600	1,737	1,879	1,699
Par m/barn ¹⁹	1,657	2,585	2,571	2,449	2,282	2,026
Husholdsinntekt		0,995	0,994	0,995	0,995	0,995
Bolig-/studie-/billån			1,853	1,803	1,666	
Forbrukslån			4,567	4,510	4,510	3,965
Kredittkortgjeld			1,124	1,123	1,055	
Rammelån ²⁰			0,680	0,737	0,770	
Missing på rammelån			0,728	0,737	0,766	
Sykdom				1,337	1,342	1,582
Langtidsledig				1,405	1,207	
Samlivsbrudd				0,571	0,533	
Ny bolig				0,597	0,511	0,511
Inntektsreduksjon					1,903	2,091
Utgiftsøkning					1,511	1,787
N	1831	1653	1634	1634	1624	1642
Pseudo-R ²	0,05	0,15	0,21	0,22	0,23	0,21

Av de variablene som er inkludert i analysen, er det alder, husholdningsinntekt, det å ha forbrukslån, merkbar inntektsreduksjon og merkbar utgiftsøkning som slår ut. For det første er det mindre sannsynlig at husholdningene har betalingsproblemer jo *eldre* hovedpersonene i husholdningen er. For det andre er sannsynligheten for å ha betalingsproblemer mindre jo høyere *husholdsinntekten* er. For det tredje har husholdninger med *forbrukslån* betydelig mye høyere sannsynlighet for å ha gjeldsproblemer enn de som ikke har forbrukslån. For det fjerde øker sannsynligheten for å ha betalingsproblemer dersom man har hatt en merkbar *reduksjon i husholdningens inntekter* og/eller merkbar *økning i husholdningens utgifter* i løpet av det siste året.

Når familietyper ikke slår ut i den multivariate analyser er det fordi både enslige med og uten barn har lavere husholdningsinntekt enn referanse-kategorien par uten barn. Effekten av familietype er derfor ikke lenger statistisk signifikant når vi kontrollerer for inntekt.

Variabelen *langtidsledighet* er ikke statistisk signifikant i den multivariate modellen. Analyser viser at husholdninger med langtidsledighet har langt lavere husholdsinntekt enn andre husholdninger. Dette er sannsynligvis forklaringen på at ledighetsvariabelen slo ut i den bivariate analysen.

¹⁸ Fargen på feltet rundt koeffisienten markerer signifikansnivå i henhold til Wald-test. Hvitt felt: ikke signifikant ($p > 0,05$). Gult/lyst grått felt: $p < 0,05$. Oransje/mellomgrått felt: $p < 0,01$. Rødt/mørkt grått felt: $p < 0,001$.

¹⁹ Koeffisientene for *familietyper* (enslig u/barn, enslig m/barn og par m/barn) er alle i forhold til par u/barn.

²⁰ Variabelen *rammelån* er kun målt for halvparten av respondentene. For å unngå å miste halvparten av observasjonene er observasjoner uten informasjon om rammelån kodet til 0 pluss at det tatt inn en variabel kalt *missing på rammelån*. Denne er kodet 0 dersom det er informasjon om rammelån og 1 hvis det ikke er informasjon.

Verken *kredittkortgjeld* eller *rammelån* virker inn på sannsynligheten for å ha betalingsproblemer i følge analysen ovenfor. Av de tre indikatorene på kredittfinansiert forbruk er det følgelig kun det å ha ordinære forbrukslån som slår ut på risikoen for betalingsproblemer.

Effekten av langvarig sykdom er heller ikke statistisk signifikant i den multivariate modellen. Nærmere analyser viser at det er det å kontrollere for forbrukslån som gjør at denne effekten ikke lenger er signifikant. Dette skyldes at det er en svak tendens til at personer som er rammet av langvarig sykdom er mer tilbøyelige til å ha forbrukslån.²¹ Siden sammenhengen er meget svak, skal vi ikke gjøre for mye ut av den. Dette er imidlertid et forhold som bør overvåkes. Det er et faresignal dersom det er en økende tendens til at personer med langvarig sykdom tar opp forbrukslån for å klare de løpende utgiftene. Jacoby (2003) finner at dette er en, om ikke vanlig så i hvert fall ikke uvanlig praksis blant lavinntektshushold som rammes av sykdom i USA.

---

²¹ Mens 15 prosent av dem som er rammet av langvarig sykdom har forbrukslån, er den tilsvarende andelen blant andre 11 prosent. Forskjellen er statistisk signifikant ($p < 0,05$).

5 Konklusjon

I denne rapporten har vi sett at det til tross for renteoppgang fortsatt er stor lånevekst i norske husholdninger. Enkelte husholdninger har nå svært høy gjeldsbelastning og rentebelastning, noe som gjør dem svært risikoutsatte dersom de økonomiske rammebetingelsene skulle forverre seg. Imidlertid er bankenes og kredittselskapenes tapstall for tiden rekordlave, slik at den økonomiske situasjonen for de fleste norske husholdninger foreløpig ser ut til å være rimelig god.

Når det gjelder *generelle indikatorer på husholdningenes økonomiske situasjon*, tyder SIFOs analyser på at de yngste husholdningene er noe mer risikoutsatt. Flere i denne gruppen har opplevd utgiftsøkning, færre har satt av til sparing og færre har nedbetalt ekstra på lån sammenliknet med andre aldersgrupper. Enslige uten barn ser også ut til å være en risikoutsatt gruppe. Låneopptak synes å være mest utbredt blant barnefamilier.

Når det gjelder opptak av *forbrukslån og kredittkortlån* har lite endret seg i forhold til tidligere år. Det er i aldersgruppene 30-49 år at dette er mest utbredt. Det er også verdt å merke seg at det blant kredittkortbrukerne er flere enslige og enslige forsørgere som ikke nedbetaler hele kredittkortregningen.

Det nye er utbredelsen av *rammelån med pant i bolig*. Siden dette er et forholdsvis nytt låne-tilbud er det verdt å merke seg at hele 9 prosent oppgir å ha rammelån og at 5 prosent kan tenke seg å ta opp slike låne det kommende året. Det er også verdt å merke seg at forholdsvis en stor andel av disse lånene går til forbruksformål. Rammelån er dermed en viktig kilde til å kredittfinansiere forbruk.

Indikatoren for betalingsproblemer viser at 4 prosent av husholdningene oppgir at de av og til eller ofte har opplevd at husholdningen ikke har hatt penger til å betale regninger eller lån ved absolutt siste forfall. Dette er samme nivå som målingene i 2005 og 2006. Dette er et langt lavere nivå enn det som har vært målt i tidligere SIFO-undersøkelser. SIFOs indikator(er) viser det samme historiske mønsteret som Kredittilsynets boligstatistikk og Norges Banks bankstatistikk, nemlig at betalingsproblemer synes å være på et historisk lavt nivå.

Våre analyser avdekker fire potensielle risikofaktorer for betalingsproblemer: For det første er det større risiko for betalingsproblemer i husholdninger hvor hovedpersonene er unge. For det andre er risikoen for betalingsproblemer høyeste for lavinntektshusholdninger. For det tredje har husholdninger med *forbrukslån* betydelig høyere risiko for å ha betalingsproblemer enn de som ikke har forbrukslån. For det fjerde øker risikoen for å ha betalingsproblemer dersom man har hatt en merkbar *reduksjon i husholdningens inntekter og/eller merkbar økning i husholdningens utgifter* i løpet av det siste året. En vesentlig variabel mangler i analysene, nemlig hvor mye gjeld husholdningen samlet sett har.²² Tidligere analyser viser at dette øker risikoen for å ha betalingsproblemer.

---

²² Det er imidlertid kontrollert for om husholdningene har henholdsvis forbrukslån og andre typer lån. Mens forbrukslån slår signifikant ut i analysen, gir verken andre typer lån eller kredittkortbaserte lån statistisk signifikante utslag.

Denne analysen supplerer resultatene fra en makroanalyse av faktorer som påvirker problemlån i husholdningene (Berge og Boye 2007). Denne analysen viser at økning i realdisponibel inntekt og økning i realboligprisene reduserer omfanget av problemlån mens økning i arbeidsledighetsraten og realrenten øker omfanget av problemlån.

Hvilket inntrykk gir dette samlet sett av den finansielle risikosituasjon i norske husholdninger? SIFOs analyser synes å være i tråd med Kredittilsynets og Norges Banks analyser. Omfanget av betalingsproblemer i husholdningene synes å være et historisk lavt nivå. Slik sett er ikke situasjonen alarmerende. Samtidig viser SIFOs tall at enkelte grupper er mer risikoutsatte enn andre. Dette gjelder først og fremst de yngste husholdningene og husholdninger med enslige forsørgere. Selv om ikke situasjonen ikke er alvorlig nå når norsk økonomi er inne i en høykonjunktur, kan det hele snu dramatisk hvis de økonomiske rammebetingelsene for husholdningene endrer seg i negativ retning.

Et annet moment er den sterke veksten i forbrukslån og kredittkortbaserte lån. Veksten i forbrukslån ser foreløpig ikke ut til å ha økt omfanget av betalingsproblemer, men våre analyser viser likevel at det å ha forbrukslån virker sterkt inn på sannsynligheten for å ha betalingsproblemer.

Litteratur

- Ahlström, Richard. 1998. Overindebtedness Affects Health - what are the costs to Society? *Money Matters* (2/98):18-22.
- . 1998. Overindebtedness, health and quality of life - A study of over-indebted individuals in Sweden. Paper på konferansen Nordisk Kon-sumentforskning, Lillehammer 11-14 november 1998.
- Beck, Ulrich. 1986. *Risk Society*. Newbury Park: Sage Publications.
- Berge, Oddvar og Katrine Godding Boye. 2007. «Faktorer bak bankenes problemlån» i *Penger og Kreditt*. Nr. 1/2007.
- Borgeraas, Elling, and Per Arne Tufte. 1999. *Kriseatferd. Svake forbrukeres holdninger til og finansiering av forbruk*. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Calder, Lendol. 1999. *Financing the American Dream. A Cultural History of Consumer Credit*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Giddens, Anthony. 1991. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Gulbrandsen, Lars. 2007. *Gjeld til å bære? Norske husholdningers gjeld og lånelyst sommeren 2006*. Oslo: Norsk institutt for forskning om opp-vekst, velferd og aldring.
- Jacoby, Melissa B. 2002. Does Indebtedness Influence Health? A Preliminary Inquiry. *Journal of Law, Medicine & Ethics* 30:560-571.
- Kreditttilsynet. 2007. *Boliglånsundersøkelsen 2006*.
- . 2007. *Tilstanden i kredittmarkedet 2006*.
- Martin, Randy. 2002. *Financialization of Daily Life*. Philadelphia: Temple University Press.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna. 2003. Collective or Individual? Constructions of Debtors and Creditors in Consumer Bankruptcy. In *Consumer Bankruptcy in Global Perspective*, edited by J. Niemi-Kiesiläinen, I. Ramsay and W. Whitford. Portland: Hart Publishing.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna, Iain Ramsay, and William Whitford. 2003. Introduction. In *Consumer Bankruptcy in Global Perspective*, edited by J. Niemi-Kiesiläinen, I. Ramsay and W. Whitford. Portland: Hart Publishing.
- Norges Bank. 2007. *Finansiell stabilitet 1/2007*.
- . 2007. *Årsrapport om betalingsystemer 2006*.
- Poppe, Christian. 2001. *Betalingsproblemer 1999-2000*. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- . 2005. *Husholdningenes betalingsproblemer i oppgangstider*. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning.
- . 2006. *Husholdningenes økonomiske situasjon*. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning.
- Ritzer, George. 1995. *Expressing America. A Critique of the Global Credit and Card Society*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Schwartz, Saul. 2003. Personal Bankruptcy Law: A Behavioural Perspective. In *Consumer Bankruptcy in Global Perspective*, edited by J. Niemi-Kiesiläinen, I. Ramsay and W. Whitford. Portland: Hart Publishing.

- Tufte, Per Arne. 2004. Managing straitened circumstances. In Hushållens överskuldsättning i Norden. Rapport från ett samnordisk forsknings-seminarium om orsakerna till och konsekvenserna av nordiska konsumenters överskuldsättning, edited by R. Ahlström. København: Nordisk Ministerråd.
- . 2005. Gjeldsordning som fortjent? En studie av oppfatninger om rett-ferdige levekår under gjeldsordning. Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.